

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Економија на Европска унија

Александар Костов

МОБИЛНОСТ НА КАПИТАЛОТ ВО ЕУ

- магистерски труд -

Штип, март 2013 г.

Комисија за оценка и одбрана

Претседател: Проф. д-р Трајко Мицески
Економски факултет - Штип
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Член: Доц. д-р Круме Николоски
Економски факултет - Штип
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Ментор: Проф. д-р Ристо Фотов
Економски факултет - Штип
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Датум на одбрана: 23.09.2013

МОБИЛНОСТ НА КАПИТАЛОТ ВО ЕУ

Краток извадок

Слободното движење на капиталот во рамките на Европската унија претставува една од четирите слободи предвидени со Римскиот договор за основање на ЕЕЗ. Со овој Договор е забрането ограничувањето на движењето на капиталот помеѓу земјите-членки. Исто така, со овој Договор се конкретизирани и детално утврдени низа директиви, одлуки, уредби и други акти, меѓутоа истите не ги спречуваат земјите-членки во водењето на својата автономна даночна политика, контрола и надзор на финансиските институции, како и прибирањето на податоци за статистички цели.

Клучни зборови: *слободно движење на капитал, Европска унија, земји-членки, договор.*

MOVEMENT OF CAPITAL WITHIN EU

Abstract

Free movement of capital within the EU is one of the four freedoms provided by the Treaty of Rome establishing the EEC. With this agreement it is prohibited to have restrictions on capital movements between Member States. Also in this Agreement are specified in detail and determined series of directives, decisions, decrees and other acts, but they do not prevent Member States in the conduct of its autonomous tax policy, control and supervision of financial institutions, as well as the collection of data for statistical purposes.

Key words: *free movement, European Union, member- states, agreement.*

СОДРЖИНА

1. МОБИЛНОСТ НА КАПИТАЛОТ ВО ЕУ - краток извадок -----	3
2. MOVEMENT OF CAPITAL WITHIN EU – abstract-----	4
3. Содржина-----	5
4. Вовед-----	7
5. Хронологија на европската интеграција од 1957 до 2011 година-----	12
6. Агенда на Единствениот пазар за XXI век-----	18
7. Важноста на Единствениот европски акт во комплетирањето на внатрешниот пазар-----	23
8. Четирите суштински слободи на Единствениот пазар-----	25
9. Слободното движење на стоки-----	26
10 . Слободното движење на луѓе-----	27
11. Слободното движење на капитал-----	31
12. Слободното движење на услуги-----	32
12. Проблемот на дефинирање на мобилност на капиталот-----	34
13. Мерење на степенот на мобилноста на капиталот во ЕУ-----	34
14. Емпириска анализа на степенот на мобилноста на капиталот во ЕУ и компарирање со соодветните степени на мобилност на капиталот во други регионални интеграции (АСЕАН, МЕРКОСУР и НАФТА)-----	38
15. Географски, секторски и други фактори кои ја определуваат ефикасната алокација на ресурсите во ЕУ и мобилност на капиталот-----	48
16. Финансиската либерализација и монетарната политика на Европската унија-----	49
17. Ефекти од либерализација на финансискиот систем-----	49
18. Финансиска интеграција во ЕУ-----	51

19. Монетарна политика и ЕУ-----	59
20. Фискални аспекти на европската интеграција-----	65
21. Фискалниот систем на Европската унија-----	66
22. Буџетот на ЕУ како сегмент на заедничката фискална политика на ЕУ-----	67
23. СДИ во Европската унија и земјите-членки 1988 – 1999-----	69
24. СДИ во транзициските земји на Средна и Источна Европа-----	72
25. Критериумите од Маастрихт-критериуми на конвергенција-----	77
26. Критериумите од конвергенцијата и пактот за стабилност и раст и Република Македонија во контекст на мобилноста на капиталот во ЕУ-----	78
27. Суштината на Спогодбата за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европската унија-----	78
28. Тековни плаќања и движење на капитал-----	79
29. Општи одредби-----	81
30. Банкарство, осигурување и финансиски услуги-----	84
31. Макроекономските последици за Република Македонија од либерализацијата на капиталните текови-----	85
32. Заклучок-----	88
33. Користена литература-----	95

Вовед

Европската унија претставува економски и политички сојуз на 27 европски земји, формално основана со Договорот од Маастрихт во 1993 година врз темелите на дотогашните европски заедници. Со повеќе од 500 милиони граѓани во 2009 година, ЕУ учествува со 21% (14.8 милијарди долари) во светскиот бруто-производ. Развојот на Европската унија неминовно е проследен со појавата и развојот на единствениот пазар каде што е имплементиран стандардизиран систем на закони кои се применуваат во сите земји-членки, притоа овозможувајќи слободно движење на луѓе, стоки, услуги и капитал, заедно со укинувањето на пасошките контроли преку Шенгенскиот договор помеѓу 22 земји-членки на Унијата и уште три надворешни земји, како и царинска унија која вклучува примена на заеднички надворешни тарифи за сите стоки кои влегуваат на внатрешниот пазар. На ова се надоврзуваат заедничките политики на дејствување кои се управувани непосредно од ЕУ, а истите се изземени од националниот суверенитет на државите-членки, како што се заедничките политики за трговија, земјоделство, риболов и регионален развој, како и заедничката политика на имиграција, визи и азил. Врв во напредокот на Европската унија е усвојувањето на заедничката валута - еврото, со што е настаната и еврозоната.

Пред стапувањето на сила на Договорот на Европската заедница, секоја европска држава го штитела нејзиното национално производство со царинските тарифи, спречувајќи внесување на стоки по пониски цени од оние на националното производство и квантитативни ограничувања, спречувајќи увоз на одредени производи во количества поголеми од оние

кои биле потребни за да се задоволи побарувачката или кои не биле опфатени во националното производство, како и ограничување на слободен проток на граѓани на земјите-членки. Најпрво била формирана царинската унија, на почеток ограничена на челикот и јагленот, кои биле регулирани со Договорот за ЕЗЈЧ, а подоцна истата се проширила и на сите други производи и услуги, благодарение на Договорот за ЕЕЗ. Зачетоците на заедничкиот пазар се појавиле уште со креирањето на заедничката европска економска област со Римскиот договор, претставувајќи средство за постигнување на врвни економски и политички цели, елиминирајќи ги сите увозни и извозни давачки кои постоеле меѓу земјите-членки.

Клучниот збор на заедничкиот пазар е слободата. Оттука, создавањето на заедничкиот пазар не претставува само либерализација на трговијата меѓу земјите-членки, туку и слободно движење на факторите на производство: работаната сила, капиталот, стоките и услугите. Значи, заедничкиот пазар подразбира постоење на четирите основни слободи:

- слободното движење на стоки, благодарение на отстранување на сите трговски бариери;
- слободата на движење на работници, благодарение на укинувањето на сите ограничувања на влез и престој во други земји-членки;
- слободата на основање на фирми на територијата на која било земја-членка и давање услуги од нив во земјата домаќин;
- слободното движење на капиталот за бизнис и лични цели.

Овие четири слободи се дел од материјалното право на ЕУ и истите може да се дефинираат како слободен проток на економските фактори, во остварувањето на поголем просперитет на државите членки.

За реализирањето на целата идеја за слободниот проток на четирите слободи најголем удел има заокружувањето на внатрешниот пазар, како проект кој е завршен во 1992 година. Внатрешниот пазар не претставува само економски потфат, туку заедно со другите политики на Заедницата, пазарот придонесува за значително пониски цени, поголем избор за корисниците, продолжување на личните слободи и права, повисок животен стандард за граѓаните, подобрување на здравјето и безбедноста на работниците, производите и сл.

Слободното движење на капиталот во рамките на Европската унија претставува една од четирите слободи предвидени со Римскиот договор за основање на ЕЕЗ. Со овој Договор е забрането ограничувањето на движењето на капиталот помеѓу земјите-членки. Исто така, со овој Договор се конкретизирани и детално утврдени низа директиви, одлуки, уредби и други акти, меѓутоа истите не ги спречуваат земјите-членки во водењето на својата автономна даночна политика, контрола и надзор на финансиските институции, како и прибирањето на податоци за статистички цели.

За либерализацијата во оваа област било потребно повеќе време за разлика од останатите три слободи. Причината за ова треба да ја бараме во тоа што во текот на педесеттите и шеесеттите години на минатиот век постоеле многу поскромни текови на капитал за разлика од сега, обидите на некои земји-членки да ги регулираат нафтените шокови со помош на контролата на тековите на капитал, како и бавниот развој на регулативата од оваа област во рамките на ЕЕЗ, иако првата директива со која се либерализира најголемиот дел од долгорочните капитални текови е донесена уште во 1960 година, а другата со која се регулира трговијата со хартии од вредност во 1962 година.

Меѓутоа кон крајот на осумдесеттите години оваа област добива поинаква динамика во нејзиниот развој, со што помеѓу земјите-членки главно се укинуваат сите бариери на слободното движење на капиталот. Либерализацијата на сите долгорочни движења на капитал е спроведена во

1986 година, додека за краткорочните истото се случило во 1988 година. Со оваа либерализација голем дел од земјите-членки покажале страв од нагло одливање на капитал, но истото се покажало неоправдано бидејќи се соочиле со поголем прилив на капитал.

Законодавството на ЕУ во оваа област е засновано на неколку општи принципи:

- успешно отстранување на тековите на капитал и меѓународните плаќања ги опфаќа не само девизните ограничувања, туку и кој било вид на административни прописи кои практично прават разлика во капиталот врз основа на неговиот извор и цел;
- правата на слободни трансакции им се доделуваат на резидентите;
- слободните текови ги исклучуваат општите забрани, како и сите постапки на давање овластување;
- дозволените отстапки се однесуваат на националната безбедност и јавниот интерес.

Земјите-членки на ЕУ имаат можност за воведување на краткорочни ограничувања – до шест месеци за движењето на капиталот спрема трети земји, но само во случај ако тоа движење на капиталот предизвикува или претставува опасност да предизвика сериозна нестабилност во стопанството.

Првиот чекор кој се бара од земјите кои се процес на пристапување кон ЕУ се однесува на безусловна либерализација на тековните плаќања, како и на среднорочните и долгорочното движење на капитал, односно она движење на капитал со рок на доспевање поголем од една година. Либерализацијата на овие текови е клучна за другите тековни движења,

како што се трговијата со стоки и услуги, како и за поврзување со меѓународните пазари на капитал.

Другиот чекор се однесува на либерализацијата на краткорочните текови на капитал, кои се однесуваат на пренос на активата со доспевање пократко од една година, како што се трговијата со хартии од вредност, отворањето на штедни сметки во странство, како и физичкиот увоз и извоз на пари. Во оваа фаза потребно е да се спроведе и либерализацијата на трговијата со недвижности. Овој чекор во потполност ја поврзува земјата со меѓународните финансиски пазари и создавање на целосна конвертибилност на капиталот. Оваа фаза може да доведе до повеќе проблеми и бара воспоставување на макроекономска стабилност и адекватно развиен инструментариум на економска политика.

Исто така, не треба да ги занемариме и влијанијата на одделни скриени бариери, чија либерализација претставува составен дел на слободното движење на капиталот. Во прашање се дисторзии кои може да произлезат како резултат на двојното оданочување или неповолното оданочување на странските инвеститори, неадекватен систем на меѓународен платен промет, како и постоење на причини од комерцијален карактер кои оневозможуваат формирање на слободна конкуренција.

Република Македонија, определувајќи го како клучен приоритет нејзиното полноправно членство во Европската унија, несомнено мора да изврши хармонизација на домашното со европското законодавство, како во другите области, така и во областа на слободното движење на капиталот, со што би станала рамноправен член на единствениот пазар.

1. Хронологија на европската интеграција од 1957 до 2011 година

Европската унија претставува супранационална интеграција, која не била отсекогаш ваква како што ја познаваме денес, пред сè во поглед на слободата на капиталот во заедничкиот пазар. Од зачетоците на своето создавање во 50-тите години на минатиот век, па сè до денес, следи континуирано развивање на истата во секој аспект. Најпрво е креирана Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ) од страна на Франција, СР Германија, Италија, Белгија, Луксембург и Холандија за заедничко искористување на јагленот и челикот. Најзначаен за остварување на визијата за обединета Европа, односно каписла за иницирање и започнување на целиот процес на интеграција, пред сè е предлогот на францускиот министер за надворешни работи Роберт Шуман, кој заедно со неговиот личен пријател Жан Моне приложи план за создавање служба за контрола на производството на јаглен и челик во СР Германија и Франција, т.н. Шуманов план. Неговата девиза, од која се предводел во секоја смисла за интеграцијата, се содржела во следното: „Пред да стане воен сојуз или економска целина, Европа треба да биде културна заедница во вистинската смисла на зборот“. Потоа се склучени римските договори, во 1957 година каде што истите шест земји-членки на Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ) се договорија за основање на Европската економска заедница (ЕЕЗ) и Европска атомска заедница (ЕАЗ), при што ЕУРАТОМ го опфати секторот за нуклеарна енергија, додека ЕЕЗ беше формирана со цел да се постигне создавање заеднички пазар со потполно отстранување на сите бариери помеѓу земјите-членки. Формирањето на внатрешниот пазар е иницирано и предложено во 1985 година од Комисијата со Белата книга за негово комплетирање, преку конкретни предлози и мерки со цел за негово целосно заокружување до 1992 година.

Заедничкиот пазар претставува една од основите на Европската унија и 'рбетот на економската интеграција во рамките на Унијата. Зачетоците се во 1958 година со Договорот од Рим каде што се промовира:

- хармоничен развој на економските активности;
- една континуирана и избалансирана експанзија;
- зголемување на стабилноста;
- забрзано подигање на стандардот на живеење и
- поблиски односи меѓу државите потписнички.¹

За да се создаде потполна економска интеграција биле предвидени фази на развој во заедницата меѓу кои едната е обезбедување на заедничкиот пазар. Конкретно се работи за следните фази за економско интегрирање:

- создавање на зона за слободна трговија каде што би се укинале сите ограничувања за движењето на стоките низ Заедницата;
- формирање на царинска унија со заедничка царинска стапка за сите производи што доаѓале надвор од Заедницата;
- создавање на целосен заеднички пазар каде што покрај слободниот проток на стоки ќе се овозможи и слободно движење на работната сила, услугите и капиталот;
- монетарна унија со координирање на сите економски политики на земјите-членки до воспоставување на единствена валута;
- создавање на потполна економска интеграција како чекор кон политичко обединување.²

Пред да стапи во сила договорот за Заедницата, секоја европска земја го штитела нејзиното национално производство со царинските тарифи, спречувала внесување на стока по пониски цени од оние на националното производство и квантитативни ограничувања, спречувала увоз на одредени производи во количества поголеми од оние кои биле потребни да се задоволи побарувачката или не биле опфатени во

¹ Договор за Европска заедница, *Treaty of European community*, членови 2, 3с, 14, 18, Рим, 25.3.1957 г.

² Билјана Секуловска-Габер: *Меѓународни организации и интеграции*, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Економски факултет, Скопје, 2003, стр.147

националното производство, како и го ограничувала слободниот проток на граѓаните на земјите-членки. Европските потрошувачи, кои се соочувале со ограничен избор и високи цени за некавалитетни стоки, претставувале главна жртва на овој протекционизам. Најпрво се востановила царинската унија, ограничена на почетокот на јагленот и челикот, сектори регулирани со Договорот за ЕЗЈЧ, но подоцна се проширила и на сите производи и услуги, благодарение на Договорот за ЕЕЗ. Зачетоците на заедничкиот пазар се појавиле уште со креирањето на заедничката европска економска област со Римскиот договор, при што тој претставувал средство за постигнување на врвни економски и политички цели. Уште со основањето, целта била елиминирање на сите увозни и извозни давачки кои постоеле меѓу земјите-членки пред основање на Заедницата. Овде значајно место зазема Белата книга за комплетирање на внатрешниот пазар, која содржела 300 предлози за укинување на физичките, техничките и фискалните бариери при создавањето на внатрешниот пазар со временски рок до 1992 година. Од тие 300 предлози, 282 се преточени во уредби и директиви, од кои до 31 декември 1992 година повеќе од 90% се спроведени и на дело.

Белата книга за комплетирање на внатрешниот пазар е усвоена од Комисијата во 1985 година и опфаќа одредби за елиминирање на физичките, техничките и фискалните бариери кои постоеле во Заедницата. Физичките бариери ги опфаќаат сите административни процедури за издавање на документација при движење на стоките, лицата, капиталот и услугите, додека техничките бариери се сите стандарди и закони кои постојат во националните законодавства, а фискалните бариери се различните видови на даноци. Отстранувањето на овие бариери претставува една од повеќето директни и видливи придобивки на Заедницата за своите граѓани. Тоа ќе биде првиот чекор во олеснувањето на луѓето во нивниот секојдневен живот, наместо да се отежнува преку разни правила и прописи.

Целта за комплетирање на внатрешниот пазар и отстранувањето на бариерите е претставена од три аспекти, согласно со Белата книга:

- обединување на посебните пазари на 10-те (тогашни) земји-членки во еден единствен пазар на 320 милиони жители;
- обезбедување на растечко проширување на пазарот;
- осигурување дека пазарот ќе биде флексибилен со слободен проток на човечки ресурси, капитал и инвестиции, како најголема предност на Заедницата.³

Уште од своето формирање, Европската заедница работела на создавање и зацврстување на внатрешниот пазар. Целосната царинска унија за укинување на сите тарифи за трговијата меѓу земјите-членки е првиот чекор направен во јули 1968 година. И тогаш со Договорот од Рим (1957) е утврдено создавање на четирите економски слободи во Европа: слободното движење на стоки, услуги, капитал, како и слободното движење на луѓето. Релативно брзо се формирало создавањето на Европската царинска унија во 1968 година. Внатрешниот пазар „без граници“ започна да функционира на 1 јануари 1993 година. Комисијата го предложи планот преку Белата книга, со околу 300 предлози за воспоставување на внатрешниот пазар, во 1985 година, одобрен од земјите-членки во Единствениот европски акт од 1986 година, при што го постави 31 декември 1992 година како краен датум за отстранување на внатрешните граници во рамките на ЕУ, овозможувајќи им на луѓето, стоките и услугите и капиталот, слободно движење низ Заедницата. Слободата, пак, значи зголемување на конкуренцијата за граѓаните и бизнисите да добијат подобра вредност за своите вложени пари. Ова значеше и целосно отстранување на физичките, техничките и фискалните бариери за движење на луѓе, усогласување на националните стандарди, правила за купопродажба на услуги и стоки и либерализацијата на финансиските институции. Во 1992 година, во Мастрихт почна финалниот натпревар – создавање на економска и монетарна унија, со краен рок на имплементација до 1999 година. Оттогаш,

³ Commission of the EU: *White paper for completing the internal market*, Brussels, 14 June 1985

Комисијата ги фокусира своите напори на либерализација на пазарот на услуги и подобрување на конкурентноста преку Лисабонската стратегија.⁴

Единствениот пазар има големо влијание врз либерализацијата на пазарите во земјите-членки, почнувајќи од воздушниот сообраќај каде што се овозможи експанзивно зголемување на буџетите на авиокомпаниите и телекомуникациските компании, а во помала мерка во електричната енергија, гасот и железничкиот сообраќај. Најзначајната програма за да се затвори пазарниот јаз била Лисабонската стратегија, која била развиена во рамките на претседателството на Португалија во март 2000 година за спроведување на економската, социјалната и еколошката обнова до 2010 година. Според визијата на Лисабон, целта на ЕУ е да стане најдинамичната и најконкурентната светска економија која ќе биде базирана на знаење. Но, аспирациите на Европа не се само насочени кон економски раст, туку и кон постигнување на социјална и еколошка кохезија.

Понатаму, Европскиот совет на 20 и 21 март 2003 година ја препозна важноста на Стратегијата на внатрешниот пазар (Internal Market Strategy) како еден од клучните инструменти за координација на економската политика на ниво на ЕУ, во паралела со „Широките насоки за економската политика“ (Broad Economic Policy Guidelines) и „Насоките за вработување“ (Employment Guidelines). Така активностите кои беа предвидени во стратегијата мораа да бидат во директна корелација со активностите кои беа предложени во „Насоките за економската политика и вработувањето“.

На сите три инструменти им беше предвидена тригодишна перспектива со единствена цел – да се направи што е можно повеќе во однос на ефикасноста и кохерентноста на економските реформи во ЕУ. Стратегијата за внатрешниот пазар беше од голема важност за новиот Совет за конкурентност. Покрај оваа Стратегија, Комисијата располага со бројни други документи за регулација на економската политика на ЕУ во кои главна позиција зазема конкурентноста, како што се: Комуникето за

⁴ www.ena.lu

индустриска политика во проширената Европска унија, Зелената книга за претприемништвото, Комунике на политиката за иновација и инвестициите во истражувањето и развојот, коишто претставуваат еден вид акционен план на Европа. Ова му овозможи на Советот за конкурентност (Competitiveness Council) да ги разгледа различните насоки на својата работа и со тоа да постави една генерална рамка за управување со конкурентноста, како што е побарано од Советот на министрите.

Европската комисијата сметаше дека постојат три главни причини зошто ЕУ треба да направи одреден притисок за подобрување на перформансите на внатрешниот пазар:

1. Намаленото ниво на перформанси на внатрешниот пазар е еден од предизвиците кои се во директна интеракција со ЕУ од една страна и реализација на амбициозните цели што се поставени во Лисабон во 2000 година. Во таа насока, неопходно е во најбрзо време да се преземат решителни мерки. Нормално е да се очекува дека правиот ефект од преземените мерки на терен може да се очекува најрано за неколку години. Со цел европската економија да стане најконкурентна и најдинамична економија базирана на огромна база знаење во светски рамки до 2010 година, потребно е што побрзо усвојување на сите мерки кои ќе доведат до креирање на обединет и интегриран европски пазар.

2. Било потребно итно да се развие ефективна стратегија за зајакнување на внатрешниот пазар, затоа што проширувањето на Заедницата од 2004 година нуди широки можности и за постоечките и за новите земји-членки, што секако само по себе носи одредена доза на ризик. Внатрешниот пазар е постојано ранлив и подложен на фрагментација, така што проширувањето секако ќе биде момент на зголемената ранливост. За да се избегне овој момент, потребно е максимално да се зајакнат сите клучни политички инструменти и концепти на Заедницата, така што истите

би функционираше максимално успешно во една, тогаш Унија со 25 земји-членки.

3. Европската унија, во паралела со другите делови на светот се соочува со пад на економскиот раст и намалување на работните места. Ова секако резултираше со голема потреба од ефективно спроведување на структурните реформи со цел да се зголеми капацитетот на економиите на земјите. Отстранувањето на границите во внатрешниот пазар ќе ја доведе Европа во многу подобра позиција од аспект на соочувањето со силната конкуренција од новите растечки економии. Исто така, Унијата ќе изгради посилен заштитен механизам во однос на идни негативни флукуации во економскиот циклус, со што ќе се обезбеди посилна економска база за справување со предизвиците кои се во корелација со с⁵ поинтензивното стареење на населението.

Според тоа, Стратегијата е насочена кон зајакнување на темелите на внатрешниот пазар: сите бариери за трговија со стоки и слободното движење на услуги кои се во корелација со слободното движење на луѓе мора да бидат отстранети. Со тоа ќе се потврди дека европското законодавство се применува и спроведува правилно. Во тој контекст, стратегијата формираше листа на приоритети со конкретен распоред за нивна имплементација во практика. Претходно наведеното претставува заедничка цел за која Советот, Собранието и генерално сите земји-членки треба да вложат максимален напор.⁵

1.2. Агенда на единствениот пазар за 21 век

Европската комисија на 20 ноември 2007 година утврди пакет-иницијативи за модернизација на европскиот единствен пазар, кои ќе донесат повеќе придобивки за Европјаните, изградени на успесите од минатото. Единствениот пазар веќе помогна во создавањето на

⁵ Commission of the European communities: Internal market strategy Priorities 2003-2006, Brussels, 2003

конкурентни компании, намалени цени, поголем избор за потрошувачите и за инвеститорите кои се насочени кон Европа. Комисијата сметаше дека нејзините мерки - кои се базираат на долги консултации ќе обезбедат единствениот пазар уште повеќе да ги искористи предностите на глобализацијата, да ги поттикне потрошувачите, да се развиваат малите бизниси, да се стимулираат иновациите и да се помогне во одржувањето на високите социјални и еколошки стандарди.

Единствениот пазар во 21 век треба да биде повеќе интегриран, отворен и поконкурентен. Својот потенцијал треба да го насочи кон поефикасен натамошен развој на знаење и иновации, развој на социјалните и еколошките димензии, со цел да се одговори на глобализацијата, а преку дефинирање на нов пристап на проценување и достигнување. Така ќе им се понуди поголем избор на потрошувачите и поголеми можности за бизнисот. Тој го поддржува создавањето на работни места и го стимулира растот, конкурентноста и иновациите. Единствениот пазар, исто така, е од суштинско значење за непречено функционирање на економската и монетарната политика на Европската унија (ЕУ). Имено, единствениот пазар треба да даде подобри резултати и придобивки за да може да одговори на очекувањата кои се однесуваат на потрошувачите и бизнисите. Гаранцијата за високи стандарди обезбедува поддршка за заштита на потрошувачите во однос на изборот и квалитетот на стоките, цените, правата, борбата против нелојалната трговска практика, злоупотреба на доминантните позиции итн. Сепак, единствениот пазар може да понуди повеќе во клучните сектори од секојдневниот живот на потрошувачите, како во енергетскиот сектори или телекомуникациите и сектори кои се фрагментирани или типизирани како недостаток на ефикасна конкуренција. Безбедноста и квалитетот на стоките, услугите и надзорот на пазарот, исто така, треба да биде зајакната. Безбедноста на храната, лековите и финансиските услуги на мало се области во кои корисниците мора да бидат едуцирани за да добијат целосна корист. Во овој поглед, правата на потрошувачите, особено правата и надоместокот на штета

треба да се преиспитаат и да се движат кон едноставна сеопфатна заштита рамка. Покрај тоа, малите и средните претпријатија (МСП) не се интегрирани во единствениот пазар на ист начин како и големите претпријатија. Нивното учество е попречено, главно, од даночните оптоварувања, јазичните, културните и потрошувачките бариери. Во постојано менување на меѓународниот контекст, единствениот пазар нуди многу предности во поглед на иновациите и конкурентноста, притоа почитувајќи го трудот, здравјето, безбедноста и стандардите за животната средина, а на тој начин привлекувајќи странски инвестиции. ЕУ мора да го продолжи овој процес и да се бори со глобализацијата, концентрирајќи се на столбовите кои се идентификувани во комуникацијата „Глобална Европа се натпреварува во светот“, односно:

- инструментите на трговијата и политиката на конкуренција кои гарантираат конкурентен простор со одговарање на странски субвенции и други нефер практики;
- промовирање на соработка врз основа на мултилатерални и билатерални норми и стандарди, при што ЕУ мора да се ориентира кон меѓународните и сопствените стандарди за да служи како светска референца и да обезбеди водечка улога;
- осигурување дека придобивките од отвореноста на пазарот ќе достигнат до европските граѓани, особено во однос на изборот и на цената, но исто така и од страна на следење на трговските договори.

Единствениот пазар треба да обезбеди поголема интеграција на услугите, кои ќе преземат поголема улога во економијата базирана на знаење. На овој начин, таа мора да допре до потенцијалите понудени од страна на новите технологии во корист на „петтата слобода“, т.е. слободното движење на знаење и иновации, при што отстранувањето на бариерите треба да продолжи заедно со понудата на потрошувачите на поголем избор за пониски цени. Иницијативите кои се преземени во однос

на ова прашање се однесуваат, особено во поглед на секторите за енергија, поштенски услуги, транспорт, телекомуникации итн. Информатичките и комуникациските технологии (ИКТ) овозможуваат предност во развојот на интероперативните услуги во контекст на „е-внатрешниот пазар“ (електронско фактурирање, онлајн јавни набавки и електронски царини), без создавање на нови „е-бариери“. Се определува дека мобилноста на работниците, истражувачите и студентите мора да биде загарантирана и да се промовира преку размена на знаења.

Понатаму, отворањето на пазарот има социјални и еколошки димензии. Комисијата ќе ги подобри своите проценки за овие влијанија доколку поефикасно ги предвиди промените на пазарот, при што неспорно е дека развојот на единствениот пазар оди заедно со Европската социјална агенда. Економската и социјалната кохезија, врз основа на структурните фондови, им овозможува на граѓаните и фирмите да бидат повластени, а придобивките на пазарот да се шират на сите региони во ЕУ. Во овој поглед, „Европската група за територијална соработка“ (ЕГТС) нуди нови можности за прекугранична соработка во области како што се здравството, животната средина и инфраструктурата. Мобилноста на вработените добива понатамошна поддршка преку Акциониот план за професионална мобилност, почитувајќи ги основните права на работниците, вклучувајќи еднакви можности. Развојот на екоиндустријата (особено производство на лекови или автомобили) придонесува за развој на животната средина во единствениот пазар, при што се потребни дополнителни инвестиции, особено во придонесот за борбата против климатските промени.

По проширувањето Европската унија зависи повеќе од кога било од работата на единствениот пазар и истата мора да се концентрира на влијанието на пазарите, притоа давајќи приоритет онаму каде што пазарот не достигнува.

Едноставните, соодветни и лесно применливи принципи ќе му овозможат на единствениот пазар да биде подобро насочен и лесен за имплементација, без притоа на крајот да заврши отежнат со повеќе додатни

прописи. Примената на постоечките инструменти и процедури под различни политики мора да биде рационализирано за да се постигне оптимален резултат, при што е потребно Комисијата да ги преиспита неефикасните интервенции на Заедницата. Сите нивоа на управување, органи и заинтересирани страни мора да бидат вклучени врз база на поголема децентрализација, негување на сопственоста и заемната доверба во контекст на нови работни односи. Комуникацијата и пристапот до информациите ја формираат основата за транспарентноста и познавањето на правилата на Заедницата. Постигнувањето на овие цели ќе се заснова преку пилот-проекти „Амбасадори на Единствениот пазар“ со (истакнати личности во бизнисот и трговијата), понатаму со „одношалтерскиот систем“ за различни услуги за граѓаните и бизнисот (Солвит, Еурес) со што би се постигнало подобро искористување на перформансите на единствениот пазар.

Единствениот пазар се смета за еден од најзначајните конкретни успеси во Европа, кој може да помогне во Европа да се исполнат предизвиците на 21 век. Отворениот, интегриран и конкурентен пазар ќе го стимулира економскиот раст и здравите трговски односи, отворањето на нови можности и создавање на нови работни места. Тоа ќе ги унапреди интересите и вредностите на Европјаните во ерата на глобализација, заедно со ефективниот универзален пристап до високи социјални и еколошки стандарди, како и високо ниво на инвестиции во истражувањето и образованието. Како заеднички напор на сите заинтересирани страни и сите нивоа на власта, единствениот пазар ќе покаже како може Европа да даде резултати за нејзините граѓани.

1.3. Важноста на единствениот европски акт во комплетирањето на внатрешниот пазар

Единствениот европски акт (Single European Act) е од големо значење за формирање на Внатрешниот пазар. Првобитниот заеднички пазар се означува со терминот *внатрешен пазар*, дефиниран како област без внатрешни граници, кои беа предвидени за слободното движење на лица и стоки, услуги и капитал. Единствениот европски акт е потпишан во Луксембург и во Хаг, а стапи на сила на 1 јули 1987 година и значеше прва модификација на основните договори на Европските заедници, односно Договорот од Париз во 1951 година и Римските договори од 1957 година. Тогашниот претседател на Европската комисија, Жак Делор, ги сумираше главните цели на единствениот европски акт: „Единствениот европски акт значи посветеност врз спроведувањето на големиот Внатрешен пазар без граници, поголема економска и социјална кохезија, унапредување на политиката на истражување и развој, зајакнување на Европскиот монетарен систем, почеток на европската социјална област и значајни активности во животната средина.⁶

Главните промени кои ги вовеле единствениот европски акт, а кои во најголема мера се однесуваат на внатрешниот пазар, се следните:

- Во институционална смисла, се прошири надлежноста на Европскиот совет, што значи обврска за периодични состаноци на шефови на држави и влади, каде што ќе се одржуваат главните и стратешки политички преговори помеѓу земјите-членки. Во помал степен беа зајакнати надлежностите на Европскиот парламент.
- Главниот компромис беше околу тоа да се донесат мерки кои ќе водат кон постепено создавање на заеднички пазар во текот на еден период кој ќе се конституира до 31 декември 1992 година. Ова ќе

⁶ Интервју со Jacques Delors: *The Single European Act (Paris, 16 December 2009)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, Château de Sanem, L-4992 Sanem (Luxembourg). www.cvce.lu.

значи простор без пречки, односно слободно движење на добра, луѓе, услуги и капитал. Оваа амбициозна цел опфаќаше 282 детални мерки, по што Заедничкиот пазар стана реалност.

- Беа донесени различни постапки за координација на монетарната политика меѓу земјите-членки, отворајќи го патот кон целта за воспоставување на економската и монетарната унија.
- Во единствениот акт се вклучени различни иницијативи за промовирање на интеграцијата во областа на социјалните права (здравство и безбедност на работниците), за истражување и развој, како и животната средина.
- За да се постигне целта за поголема економска и социјална кохезија меѓу различни земји и региони на Заедницата, беа донесени реформи за обезбедување финансиска поддршка преку структурните фондови, Европскиот фонд за насочување и гарантирање на земјоделското производство (EAGGF), Европскиот фонд за регионален развој (ERDF), Европскиот социјален фонд (ESF).⁷

Според тоа, во единствениот европски акт е посебно одредено дека заедницата ќе усвои мерки со цел постепено воспоставување на внатрешниот пазар во текот на еден период, кој истекува на 31 декември 1992 година. Односно, Заедницата ќе донесе мерки за постепено воспоставување на внатрешниот пазар за периодот кој истекува на 31 декември 1992 година, во согласност со одредбите на член 14 од Договорот за Европската заедница и членовите 15, 26, 47, став 2, 49, 80, 93 и 95 каде што е одредено дека за преодниот период Заедницата ќе донесе мерки за воспоставување на *внатрешниот пазар* како подрачје на слободен проток на четирите слободи. Значи, за првпат беше внесен новиот термин *внатрешен (интерен) пазар* и Заедницата беше подготвена да го воведо во целост со сите негови компоненти кои се базираа на Белата книга, каде што повторно се дефинира како област без граници за слободно движење

⁷ Преземено од: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_singleact_en.htm

на луѓе, стоки, капитал и услуги. И овде не беа опфатени само царинските, туку и фискалните и регулаторните бариери. Комисијата имаше должност да го известува Советот за постигнатиот напредок околу имплементирањето на *внатрешниот пазар* до крајниот рок. Воспоставувањето на внатрешниот пазар значеше укинување или поедноставување на царинските формалности за движењето на лица и стоки, усогласување на правилата со кои се регулира статусот на странците, правото на азил, издавање на визи и екстрадиција, елиминација или еквивалентност на техничките стандарди, како што е стандардизацијата на норми, усогласувањето на известувањата и рекламирањето на јавните набавки, либерализацијата на услугите, еквивалентноста на дипломите, елиминирање на даночните граници и стандардизација на ДДВ-стапките.⁸

1.4. Четирите суштински слободи на единствениот пазар

Клучниот збор на заедничкиот пазар е слободата. Оттука, создавањето на заедничкиот пазар не подразбира само либерализација на трговијата меѓу земјите-членки, туку и слободно движење на факторите за производство: работна сила, капитал и услуги, коешто понатаму повлекува слободно основање на претпријатија на целата територија на земјите-членки, со цел да се остваруваат своите професионални или бизнис активности. Значи, Заедничкиот пазар подразбира постоење на четирите основни слободи:

- 1.4.1. Слобода на движење на стоки, благодарение на отстранување на сите трговски бариери;
- 1.4.2. Слободата на движење на работници, благодарение на елиминирање на сите ограничувања на нивниот влез и престој во други земји-членки;

⁸ Council of EU ministers: *The Single European act*, 17.02.1986, Luxembourg, стр. 9-12

- 1.4.3. Слободата на основање на фирми на територијата на која било земја-членка и на давањето на услуги од нив во земјата домаќин и
- 1.4.4. Слободата на движење на капиталот за бизнис или лични цели.⁹

Овие четири слободи се дел од материјалното право на ЕУ и можеме да ги дефинираме како слободен проток на економски фактори важни за остварување на поголем просперитет на државите-членки и нивните граѓани. Кога во 1957 г. е основана ЕЕЗ, во нејзината основа била идејата за *заеднички пазар*, што со други зборови требало да обезбеди услови според кои луѓето, стоките и услугите меѓу државите-членки слободно би можеле да кружат, без гранични контроли и плаќање царински давачки едни на други слично како една голема и вистинска држава. Се разбира, за остварување на оваа цел било потребно време. Царините меѓу членките на ЕЕЗ се укинале на 1 јули 1968 година. Укинувањето на останатите бариери, на прво место трговските, траело сè до крајот на 1992 година, откако во ЕУ се зборува за *внатрешен пазар*. Во меѓувреме била усвоена Белата книга од 1985 година, каде што беа наведени сите постоечки пречки на патот кон навистина слободен пазар во ЕЗ и беше претставена целокупната стратегија за остварување на истиот.

1.4.1. Слободно движење на стоки

Слободното движење на стоки е една од четирите слободи на единствениот пазар. Членовите 28 до 30, од Договорот за ЕЗ, имаат директен ефект и на тој начин можат да бидат применети од страна на националните судови, а се однесуваат на забраната на земјите-членки за воведување на какви било меѓусебни трговски бариери во Заедницата, освен во посебни специјално дефинирани околности. Се забранија квантитативните ограничувања за увоз, извоз или стоки во транзит и сите мерки што имаат сличен ефект помеѓу земјите-членки, односно сите мерки

⁹ John Tillotson: European union law, Text, cases and materials, објавено од: Cavendish publishing limited, London, 2000, стр. 257-258

кои можат да ја попречуваат, директно или индиректно, трговската размена. Овие одредби не ги исклучуваат забраните кои се оправдани и се однесуваат на јавниот морал, јавната политика или јавната безбедност, заштитата на здравјето и животот на луѓето, животните или растенијата, или заштита на индустриската сопственост, како и други задолжителни барања признаени од страна на Судот на правдата. Многу бариери се укинати преку усогласување на правилата во Европската заедница во областа на пренос на возила, лекови, медицински помагала, хемикалии, градежни производи, гасни апарати, електрична опрема, механичка опрема, метрологија, опрема под притисок, козметика, обувки, текстил, играчки и други.¹⁰ Комисијата ја следи ефикасната примена на принципот на слободно движење на стоки во земјите-членки благодарение на поплаки од граѓаните и економските оператори за националните мерки (закони, регулативи или административни постапки) и може да поведе постапка пред Европскиот суд на правдата против земјата-членка која е во прашање.¹¹

1.4.2. Слободно движење на луѓе

Во контекст на создавањето и развојот на *единствениот пазар* е и базата на евроинтеграцијата, односно слободата на движење на лицата-државјани на земјите-членки низ територијата на Европската унија. Традиционалните права на слободно движење значат дека не се потребни посебни формалности, со цел да се влезе во која било земја-членка на ЕУ, освен една валидна патна исправа. На граѓаните на ЕУ им е гарантирана слободата на движење во рамките на териториите на државите членки. Граѓаните на ЕУ имаат право на влез и престој во која било држава членка без посебни формалности, што е гарантирано со Договорот за Европска заедница и како такво правото е директно применливо. Оваа правна рамка

¹⁰Mads Andenas, Wulf-Henning Roth: *Services and free movement in EU law*, Oxford, 2002, стр. 211-222

¹¹European commission, 2009, превземено од: <http://www.eubusiness.com/topics/single-market/free>

дава привилегии кои не се применуваат во татковината, туку по преминувањето на границата во друга држава на ЕУ. Правото се протега и на членовите на семејството на граѓанин на ЕУ без оглед на нивната национална припадност.

Уште со Договорот од Рим граѓаните на ЕУ имале право да работат во другите земји-членки на Европската заедница. Првите правни основи за ова беа утврдени повторно во 1968 година. Како што беа подготвувани плановите за создавање на внатрешниот пазар во средината на осумдесеттите години, придружени со бришење на внатрешните граници во Европа, мобилноста на работниците и на слободното движење започна да зазема централна позиција во европските институции. Слободното движење на работници претставувало реалност за шесте земји-членки на Европската заедница уште од 1968 година, која сега важи за сите земји-членки и три земји од Европската асоцијација за слободна трговија (ЕФТА), Норвешка, Лихтенштајн и Исланд. Во оваа слобода спаѓа и меѓусебното признавање на дипломи и правото на пренос на право за социјално осигурување насекаде во ЕУ. Притоа, во континуитет се забележува бавен, но стабилен пораст на вработеноста на државјани на ЕУ кои не работат во матичните, туку во други земји-членки. Меѓутоа, слободното движење на работниците преку миграцијата, се ограничи на одредени професии како менаџери или специјализирани професионалци техничари, договорените градежни работници по сектори и е најмногу распространета во пограничните области, каде што истата се зголеми за 18% помеѓу 1987 и 1994 година. Како главни пречки при мигрирањето на работната сила стоеја исправени културните и јазичните разлики. Отворањето на пазарите во Европа, исто така, донесе и некои неочекувани несакани ефекти. Стана вообичаена реалокацијата на производството и конкуренцијата кон региони со помали оданочувања и социјална сигурност. Конкретно главната последица по воведувањето на слободно движење во ЕУ е зголемената

миграција на работната сила, кон еден ист регион, поврзана со склучување на прекугранични договори.¹²

Значи, слободниот проток на лица во рамките на ЕУ е фундаментално право и основна компонента на една интеграција како што е Европската унија. Иако принципот на слободно движење беше загарантиран во основачките договори, на прво место, тоа најпрво беше насочено кон работничката популација. Пробивот се случи кога дојде до соработка помеѓу одделни влади, преку потпишувањето на Шенгенската спогодба во 1985 година и на подоцнежната Шенгенската конвенција во 1990 година, која предвидуваше укинување на границите помеѓу земјите - членки. Имено, слободното движење на граѓаните на земјите-членки се придвижи во 1985 година кога Германија, Франција и земјите од Бенелукс (Белгија, Холандија и Луксембург) потпишаа меѓувладин договор за постепено укинување на внатрешните гранични контроли, во Луксембург во градот Шенген. Шенген договорот следеше во 1990 година со Шенгенската конвенција, која конечно стапи во сила во 1995 година. Со Шенгенската конвенција се укинаа контролите на внатрешните граници меѓу потписниците, се создаде хармонизирана контрола на надворешните граници на „шенген зоната“ и се формира заедничка политика за краток престој, односно издавање на визи за државјани на трети земји и други придружни мерки, како полициската и судската соработка. Сепак, Шенген потписничките се согласија дека секоја земја може да воведува повторно контроли на своите граници, но само привремено и во специфични, јасно дефинирани околности. Шенгенските одредби не се наменети за регулирање на правото на долгорочен престој и работа, ниту за граѓаните на ЕУ, ниту пак за државјани на трети земји.¹³ Подоцна, со договорот од Мастрихт, потпишан во 1992 година, се сакаше да се зајакне заштитата на правата и интересите на државјаните на земјите-членки преку воведување на државјанство на Унијата, односно Европската унија да овозможи право

¹² Jan Cremers, Peter Donders: *The free movement of workers in the European Union*, European Institute for Construction Labour Research, The Hague, 2005

¹³European Commission, Justice and home affairs, *Free movement within the EU*, превземено од: http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/freetravel/fsj_freetravel_intro_en.htm

на државјанство и особено, право на секој европски граѓанин на основните и лични права да се движи и живее слободно. Значи, кон слободата на движење на луѓе низ територијата на Европската унија, односно внатрешниот пазар, вреди да се спомене и европското државјанство, како приближување кон целосна интегрираност, кое може да се најде во член 17 од Договорот за основање на Европската заедница. Имено: „Секое лице кое го поседува државјанството на една земја-членка мора да биде државјанин на Унијата и државјанството на Унијата е комплементарно, што значи не го заменува националното државјанство“. Во пракса, тоа значи дека секое лице кое поседува државјанство на една земја-членка на ЕУ е автоматски европски граѓанин. Инаку уште според Договорот за Европската заедница, државјаните на ЕУ ги имаат следните права:

1. Правото да се движат и живеат слободно во рамките на ЕУ (член 18 од ДЕЗ)
2. Правото на глас на општинските избори и изборите за Европскиот парламент онаму каде што граѓанинот живее (член 19 од ДЕЗ);
3. Пристап до сите дипломатски и конзуларни заштити на друга земја-членка надвор од ЕУ (член 20 од ДЕЗ);
4. Правото на петиција до Европскиот парламент и право на жалба до европскиот народен правобранител (член 21 од ДЕЗ).¹⁴

Со овој Договор, исто така, дојдоа дополнителни права за гласање како активни така и пасивни права. Се зголеми дипломатската и конзуларната заштита, со давање право на граѓаните на ЕУ да побараат помош од која било земја-членка. Исто така, продолжи зајакнувањето на граѓанските права со воведување на заштитата од страна на институциите на ЕУ преку клаузула што овозможува преземање мерки против дискриминација врз основа на пол, раса или етничко потекло, религија или вера, хендикеп, возраст или сексуална ориентација. Покрај тоа, се потврди определбата на секоја земја-членка да се подигне квалитетот и слободниот пристап до образованието на највисоко ниво што би било во прилог на

¹⁴ Zsofia Asztalos: *Public policies of the European union*, Editura universitatii, Romania, 2008, стр.27

надминување на невработеноста. Со еден збор, внатрешниот пазар, преку слободното движење на лица, создаде милиони нови работни места и стотици милијарди евра за дополнителен просперитет со отстранување на бариерите и отворање на портите, по што Европејците можат да живеат, студираат, работат или да се пензионираат каде што сакаат во Европа, а корисниците имаат поголем избор на квалитетни производи и компаниите пристап до многу пошироки пазари.¹⁵

1.4.3. Слободно движење на капитал

Слободното движење на капитал низ единствениот пазар за граѓаните претставува можност за реализирање на многу операции во странство, како отворање на банкарски сметки, купување на акции во странски фирми, вложување онаму каде што е најдобро враќањето на инвестицијата и купување на недвижности. За компаниите главно отвора можност за инвестирање во сопствени и други европски компании и активно учество во нивното управување. До средината на 90-тите години на 20 век слободното движење на капитал не постоеше во практика кај голем број земји-членки и многу финансиски операции помеѓу земјите-членки беа предмет на претходно одобрување од страна на националните органи, познати како „размена на контроли“, што значи дека финансиската интеграција на единствениот пазар се уште не беше на завидно ниво. Целосна либерализација на движењето на капитал во ЕУ беше договорено во 1988 година со Директивата 88/361/ЕЕС, којашто стапи на сила во 1990 година за повеќето земји-членки.

Слободата на движењето на капиталот се унапреди со развојот на економската и монетарна унија што резултираше со одредби во Договорот од Маастрихт каде што е предвидено дека сите ограничувања на движењето на капитал и исплати, и меѓу земјите-членки и меѓу државите-членки и трети

¹⁵Commission of the EU: *The impact and effectiveness of the single market*, Bruxelles, 1996, стр.12

земји, се забранети. Овој принцип е со директен ефект, односно овозможува директна примена во целата заедница, па и на национално ниво. Од стапувањето во сила на Договорот од Мастрихт, многу нови земји кои се приклучија кон ЕУ беа условени, пред да се приклучат постепено да ги отстранат бариерите за слободно движење на капитал. Сепак, постојат некои исклучоци за слободното движење на капитал во рамките на ЕУ и со трети земји. Тие се главно поврзани со оданочувањето, правната супервизија, јавната политика, перењето пари и финансиски санкции кои се во рамките на Заедничката надворешна и безбедносна политика и се применуваат со меѓусебен дијалог на националните власти.¹⁶

1.4.4. Слободно движење на услуги

Правото на основање и слободата на давање услуги се гарантираат на ниво на Европската унија.¹⁷ Услугите се од суштинско значење за европскиот внатрешен пазар. Тие се насекаде и заземаат помеѓу 60 и 70% од економската активност во целата унија и сличен дел од целокупната вработеност. Ова ја нагласува економската важност на услугите во Европската унија. Слободно движење на услуги е содржано во член 56 од Договорот за ЕУ со дополнителни насоки во член 57-62 од истиот договор. Слободата го забранува ограничувањето на слободното движење на услуги во рамките на земјите-членки. Директивата за услуги беше усвоена од страна на Европскиот парламент и на Советот во декември 2006 година и истата требаше да биде усвоена од земјите-членки до крајот на 2009 година¹⁸. Оваа Директива е наменета за елиминирање на пречките за трговија на услуги, со што се овозможува развивање на прекугранични операции. Таа е наменета за подобрување на конкурентноста не само на

¹⁶ Gareth Davies: *EU Internal market law*, објавено во Велика Британија од Cavendish publishing limited, 2003, стр.89-92

¹⁷ Treaty on European Union, Treaty establishing the European Community, 29.12.2006, OJ C 321 E/1; Членови 43-48 кои се однесуваат на правото на основање и член 49 кој се однесува на слободно давање на услуги

¹⁸ Директивата 2006/123/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 12 декември 2006 година за услугите на внатрешниот пазар, OJ L 376, 27.12.2006, стр. 36-68, *Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market*, OJ L 376, 27.12.2006, стр. 36-68

оние кои даваат услуги, туку и на европската индустрија во целина преку отстранување на дискриминаторските бариери, намалување на бирократијата, модернизирање и поедноставување на законските и административните рамки - со користење на информатичката технологија, но исто така ќе го зајакне правото на корисниците на услугите.¹⁹ Па така сега постои правна рамка, која ќе овозможи отворање на европскиот пазар за услуги, при што потрошувачите ќе имаат поголеми можности, а давателите на услуги и компаниите и повеќе можности, но и поголема конкуренција.

¹⁹ Rotaru Marius-Petre: *Free movement of services in the european union*, West University from Timisoara (Romania), 2009, стр. 2-7

2. Проблемот на дефинирање на мобилност на капиталот

Мобилноста на капиталот може да се дефинира како разлика помеѓу националното штедење и инвестициите. Според тоа, капиталот е мобилен ако нето девизната актива на една земја се променила во одреден временски период. Капиталот, исто така, може да се смета дека е мобилен доколку странскиот капитал придонесува доста во финансирањето на домашните инвестиции и обратно.

2.1. Мерење на степенот на мобилноста на капиталот во ЕУ

Не постои генерален конзензус кој се однесува на адекватно мерење на степенот на мобилност на капиталот. Безброј литератури предлагаат многу тестови, но сите се критикувани поради ограничените информации кои ги даваат. Проблемите започнуваат со приближната дефиниција за мобилност на капиталот.

Мобилноста на капиталот може да се дефинира како разлика помеѓу националното штедење и инвестициите. Според тоа, капиталот е мобилен ако нето девизната актива на една земја се променила во одреден временски период. Капиталот, исто така, може да се смета дека е мобилен доколку странскиот капитал придонесува доста во финансирањето на домашните инвестиции и обратно.

Во истражувањата за мобилноста на капиталот, Feldstein и Horioka (1980), започнале со фактот дека во свет на перфектна мобилност на капиталот, домашните штедења ќе бараат највисок поврат на нивните средства на светскиот пазар на капитал, независно од домашната побарувачка за инвестиции. Тие беа првите истражувачи кои ја истражувале врската помеѓу

Стапките на штедење и стапките на инвестиции користејќи регресија на домашните стапки на инвестиции на националните стапки на штедење :

$$\diamond (I/Y)_i = \alpha + \beta(S/Y)_i + \varepsilon_i, (i = 1 \dots n)$$

I – Инвестиции;

S – Штедење;

Y – Бруто домашен производ (GDP).

Тие извршеле набљудување на 16 ОЕЦД земји во периодот од 1960 – 1974 година, сметајќи притоа дека капиталот помеѓу овие земји е мобилен, очекувајќи да најдат на ниска корелација меѓу стапките на домашно штедење и стапките на инвестиции. Меѓутоа, тие наиеле на висока и значајна корелација помеѓу инвестициите и штедењето, така што нивниот β коефициент бил приближно 1 (поточно 0,9), што придонело до заклучок дека капиталот всушност не бил мобилен. Овој коефициент покажал дека постои високо ниво на корелација меѓу штедењето и инвестициите а со тоа и ниска мобилност на капиталот помеѓу земјите членки на ОЕЦД. Во овие земји домашното штедење ги детерминира домашните инвестиции.

Многу истражувачи се обиделе да го објаснат резултатот на Feldstein и Horioka. Нивното истражување често се нарекува Feldstein и Horioka сложувалка поради нивниот резултат. Целта на објаснувањата била да се покаже дека капиталот може да биде мобилен и покрај тоа што штедењето и инвестициите се во корелација и да ги дефинира економските фактори кои придонесуваат долгорочните просеци на овие две варијабили да се движат заедно. Примарно, тие можат да настанат од демографски фактори поради тоа што карактеристиките на националната работна сила можат симултано да влијаат на националното штедење и профитабилноста на националните инвестиции. Како пример, порастот на работната сила може да влијае на порастот на домашното штедење поради зголемувањето на бројот на луѓе што штедат, во споредба со старите луѓе кои не штедат. Во исто време, високиот пораст на штедењето ќе има влијание на зголемување на инвестициите во смисла на задржување на трудот опремен со капитал. Поради тоа, мора да се спомнат и каматните стапки. Дури и кога капиталот

е перфектно мобилен, националните реални каматни стапки не мора да бидат еднакви и тој факт всушност може да ја објасни сложувалката на Feldstein и Horioka. Поради порастот на националното штедење, локалните реални каматни стапки опаѓаат, инвестициите се стимулирани и ова може да иницира статистичка корелација меѓу стапките на штедење и инвестиции. Многу други фактори се земени предвид во полза на објаснувањето на сложувалката на Feldstein и Horioka, но и покрај тоа, многу автори продолжуваат да ја мерат мобилноста на капиталот според истражувањето на Feldstein и Horioka.

Bayoumi and Rose (1993) ги споредиле β коефициентите на 11 региони во Велика Британија во периодот помеѓу 1971 – 1985. Овие коефициенти покажале релативно ниска корелација меѓу стапките на штедење и инвестиции. Тие ја поддржале претпоставката на Feldstein и Horioka дека во финансиски интегрирана економија, стапките на штедење и инвестиции помеѓу регионите не се во корелација, што всушност значи дека капиталот е перфектно мобилен. Нискиот степен на корелација на овие стапки на национално ниво, па поради тоа постои разлика помеѓу интернационалата и регионалната мобилност на капиталот.

Argimón and Roldán (1994) покажале дека во периодот меѓу 1960 – 1988 год. домашните штедења и инвестиции биле во корелација со Шпанија, Франција, Италија, Ирска, Данска и Белгија, додека во Германија, Холандија и Велика Британија имало висок степен на мобилност на капиталот - односно ниска корелација помеѓу штедењето и инвестициите, во истиот период. Во првата група на земји штедењето поретставува еден вид рестрикција на инвестициите и јавниот сектор го исфрла приватниот сектор.

Овој резултат е конзистентен со фактот дека отворените економии користат контрола на капиталот со цел постигнување на надворешна рамнотежа или со цел решавање на проблемите со одржливост на надворешниот долг.

Armstrong, Balasubramanyam и Salisu (1996) ја анализирале поврзаноста меѓу штедењето и инвестициите на 12 земји-членки на ЕУ во периодот од 1971 до 1991 год. Тие откриле дека корелацијата помеѓу штедењето и инвестициите била слаба, така што заклучокот бил дека капиталот бил мобилен во овие земји во дадениот период.

Taylor (1996) дошол до заклучок дека нивото на мобилност на капиталот во раните деведесетти години било многу слично како во периодот на Златниот стандард. Тој го анализирал нивото на капитална мобилност во подолг временски период: 1850 – 1992 год. во Аргентина, Австралија, Канада, Данска, Франција, Германија, Италија, Норвешка, Шведска, Велика Британија и во САД.

Krol (1996) го анализирал нивото на мобилност на капиталот во периодот од 1962 до 1990 год. за 21 земја членка на ОЕЦД. Тие предлагале овој тип на анализа да се базира на годините податоци и контрола на ефектите на бизнис циклуси. Во период на оваа адаптација базирана на истражувањето на Feldstein и Horioka тој добил β коефициент 0,2 додека ефектите од бизнис циклусите не биле значајни. Според тоа, тој покажал дека капиталот бил интернационално мобилен.

Gordon и Vovenberg (1996), исто така, понудиле објаснување зошто регионалното ниво на мобилност на капиталот е поголемо од интернационалното ниво на мобилност на капиталот. Според нив, најлогично објаснување за ова е информативната асиметрија помеѓу овие земји. Инвеститорите кои работат и живеат во одреден регион знаат многу повеќе за економската перспектива и очекувањата за таа земја отколку за други земји. Недостатокот на информации за странците кои сакаат да навлезат во одредена земја може да резултира со помалку ефикасна алокација на ресурсите.

Coakley и Kulasi (1997) емпириски утврдиле дека инвестициите и штедењето се во корелација на пример од 11 земји во текот на подолг временски период, која била различна од земја до земја и во зависност од расположливите информации. Интересно е тоа што тие нивното истражување го интерпретирале како доказ за солвентност на тековната сметка наспроти ниското ниво на мобилност на капиталот. Тие изјавиле дека корелацијата помеѓу инвестициите и штедењето не треба да се прифати априори како доказ за пониска капитална мобилност.

2.2. Емпириска анализа на степенот на мобилноста на капиталот во ЕУ и компарирање со соодветните степени на мобилност на капиталот во други регионални интеграции (АСЕАН, МЕРКОСУР и НАФТА).

Тргувајќи од релацијата:

$$(I/Y)_i = \alpha + \beta(S/Y)_i + \varepsilon_i,$$

е направен тест за мобилноста на капиталот кај четири регионални интеграции – ЕУ-15, АСЕАН, МЕРКОСУР и НАФТА во периодот од 1960 – 2003 година. Целта на оваа анализа е да се види дали капиталот е перфектно мобилен во земјите членки на овие интеграции, што би значело дека нема корелација меѓу стапките на инвестиции и штедење во БДП. Исто так, целта била да се открие дали формирањето на овие регионални интеграции има поврзаност со нивото на мобилност на капиталот во овие земји. Според Feldstein и Horioka, понискиот β коефициент значи помала корелација меѓу стапките на инвестиции и штедење во БДП, а со тоа и повисоко ниво на мобилност на капитал. Спротивно на тоа е кога β коефициентот е поблиску до 1. Дрга битна цел на оваа анализа е да се види дали нивото на мобилност на капиталот помеѓу земјите членки на иста регионална интеграција е повисоко или пониско отколку разликите меѓу различните интеграции. Потадоците во оваа анализа се користени од *World Bank - World Development Indicators 2005*.

Табела 1. Стандардизирани β коефициенти за ЕУ - 15, АСЕАН, МЕРКОСУР И НАФТА 1960–2003

	Н	Главна	Стд. девијац ија	Стд. грешка	Долна гр.	Горна гр.	Мин.	Макс.
ЕУ-15	15	0,51	0,33	0,08	0,33	0,69	-0,27	0,86
АСЕАН	9	0,65	0,16	0,05	0,52	0,77	0,43	0,91
МЕРКОСУР	4	0,27	0,08	0,04	0,14	0,40	0,17	0,37
НАФТА	3	0,50	0,10	0,06	0,26	0,75	0,41	0,61
ВКУПНО	31	0,52	0,27	0,05	0,42	0,61	-0,27	0,91

Табела 2. АНОВА стандардизирани β коефициенти

	Збир на еднаквости	df		F	Sig.
Меѓу групи	0.40	3	0.13	2.05	0.13
Во групи	1.75	27	0.06		
Вкупно	2.15	30			

Извор: калкулации на авторот

Табела 3. Стандардизирани β коефициенти; Scheffe's тест

(И) Интеграција	(J) Интеграција	Гл. разлика	Стд. грешка	Сиг.	Долна граница	Горна граница
ЕУ-15	АСЕАН	-0,14	0,11	0,65	-0,46	0,18
	МЕРКОСУР	0,24	0,14	0,44	-0,19	0,67
	НАФТА	0,00	0,16	1,00	-0,47	0,48
АСЕАН	ЕУ-15	0,14	0,11	0,65	-0,18	0,46
	МЕРКОСУР	0,38	0,15	0,13	-0,08	0,83
	НАФТА	0,14	0,17	0,87	-0,36	0,65
МЕРКОСУР	ЕУ-15	-0,24	0,14	0,44	-0,67	0,19
	АСЕАН	-0,38	0,15	0,13	-0,83	0,08
	НАФТА	-0,23	0,19	0,70	-0,81	0,34
НАФТА	ЕУ-15	0,00	0,16	1,00	-0,48	0,47
	АСЕАН	-0,14	0,17	0,87	-0,65	0,36
	МЕРКОСУР	0,23	0,19	0,70	-0,34	0,81

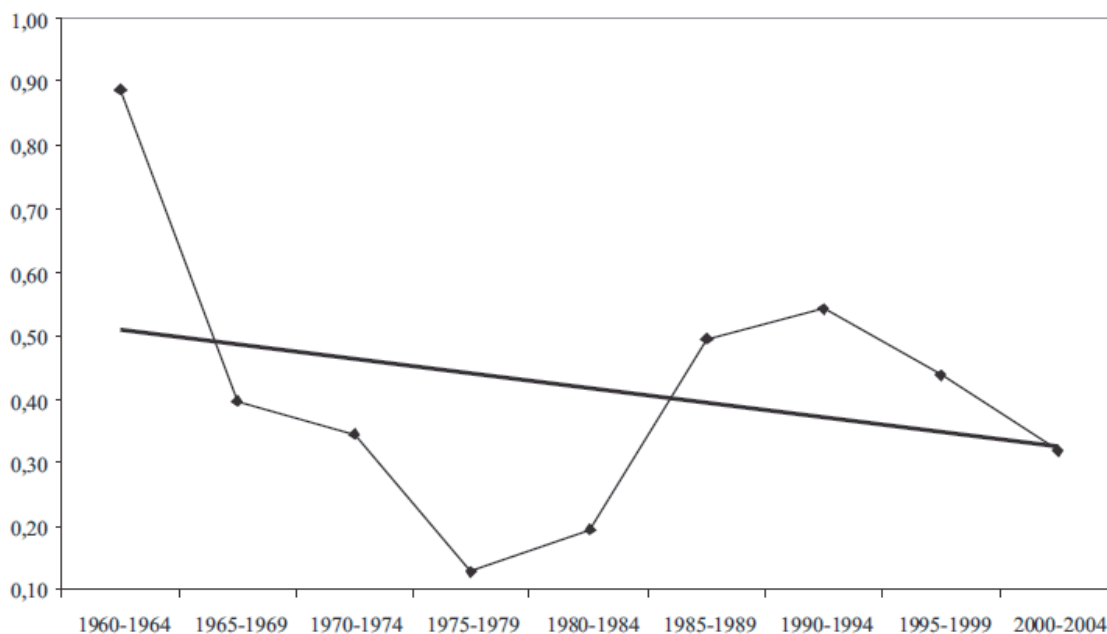
Извор: калкулации на авторот

Резултатите покажуваат доста високи β коефициенти. Просечниот β коефициент за ЕУ – 15 земјите изнесува 0,51, АСЕАН 0,65, МЕРКОСУР 0,27 и НАФТА 0,50. Минималните и максималните β коефициенти помеѓу различните интеграции варираат многу. Според Feldstein и Horioka (1980), капиталот најмногу е мобилен кај МЕРКОСУР, а најмалку во АСЕАН.

Табела 4. β коефициенти за ЕУ - 15, АСЕАН, МЕРКОСУР И НАФТА 1960–2003

ЕУ-15	0,51
АСЕАН	0,65
МЕРКОСУР	0,27
НАФТА	0,50

Од табела 5 може да се забележи ЕУ – 15 и НАФТА имаат слични β коефициенти за разгледаниот период. Тоа значи дека имаат слични нивоа на мобилност на капиталот во рамките на интеграцијата. Со цел да се види движењето на β коефициентите во разгледуваниот период, анализираниот период од 1960 до 2004 год. е поделен на субпериоди од пет години. Фигура 1 го покажува движењето на β коефициентот за ЕУ – 15.

β коефициентот за ЕУ – 15 за целиот анализиран период има тенденција на опаѓање или нивото на капитална мобилност се зголемува. Највисокиот β коефициент на почетокот на анализираниот период од 1960 до 1964 год.,

понатаму овој коефициент опаѓа за да го достигне најниското ниво во периодот од 1975 до 1979 год. Периодот од 1945 до 1970 год. е период на Бретон Вудскиот систем (систем на фиксни курсеви), така што повисоко ниво на β коефициентот за овој период е разбирлив. По овој период од 1975 до 1979 година β коефициентот повторно се зголемува во периодот од 1990 до 1994 година и потоа повторно опаѓа се до крајот на анализираниот период. Во деведесеттите години е формирана Европската економска и монетарна унија, така што со поголемата поврзаност помеѓу земјите-членки, повисокото ниво на мобилност на капиталот во овој период е очекувано. Иако во овој период просечниот β коефициент за ЕУ – 15 е доста висок, трендот во намалувањето на овој коефициент е видлив. Табелата 6 ги претставува β коефициентите за земјите од ЕУ – 15 во периодот од 1960 до 2003 година.

Табела 5. β коефициенти за ЕУ – 15 земјите во периодот 1960 – 2003 г.

ЗЕМЈА	β коефициент
АВСТРИЈА	0,86
БЕЛГИЈА	0,76
ДАНСКА	0,21
ГЕРМАНИЈА	0,55
ИРСКА	-0,27
ИТАЛИЈА	0,79
ЛУКСЕМБУРГ	0,04
ХОЛАНДИЈА	0,33
ФРАНЦИЈА	0,82
ШПАНИЈА	0,73

ШВЕДСКА	0,57
ВЕЛИКА БРИТАНИЈА	0,66
ПОРТУГАЛИЈА	0,31
ГРЦИЈА	0,81
ФИНСКА	0,47

Од табелата 6, исто така, може да се заклучи дека има големи разлики помеѓу земјите-членки на ЕУ – 15, земајќи ги предвид вредностите на β коефициентите. Минималната вредност на коефициентот е 0,27 додека максимумот изнесува 0,86. Просекот за целата интеграција изнесува 0,51 (стандардната девијација изнесува 0,33). Австрија го има највисокиот коефициент, така што можеме да кажеме дека Австрија го има најниското ниво на мобилност на капиталот. Франција (0,82), Грција (0,81), Италија (0,79), Белгија (0,76) и Шпанија (0,73) сè уште имаат висок β коефициент. Германија со 0,55 коефициент е најблиску до просекот на ЕУ – 15.

Споредувајќи ги β коефициенти за ЕУ – 15 земјите, може да се види дека тој е негативен (- 0,27) во Ирска, што значи дека стапките на инвестиции во БДП во Ирска се во негативна корелација со стапките на штедење во БДП.

Ако ги споредиме нето капиталните текови на три земји: Австрија со највисок β коефициент, Луксембург со најблизок β коефициент до 0 и Ирска со негативен β коефициент, може да се види дека Луксембург има нето капитал тек блиску до 0 за целиот анализиран период или со други зборови нејзиниот нето капитална сметка била во рамнотежа. Австрија имала исто така нето капитална рамнотежа сè до 1993 година, откако нејзината нето капитална сметка влегува во дефицит. Од 2001 година има тренд на намалување на нејзиниот дефицит или поточно ве периодот од 2000 до

2004 година β коефициентот на Австрија е негативен. Интересно е да се спомне дека во 1984 година Ирска била нето извозник на капитал, односно нејзината нето капитална сметка била во суфицит. По 2000 година трендот на зголемување на суфицитот е стопиран. Впрочем, во периодите од 1980 до 1984 и од 2000 до 2004 година β коефициентите на Ирска се со најниска вредност. Може да се заклучи дека негативниот β коефициент имплицира дека соодветната земја извезува капитал, така што капиталот е мобилен во секој случај.

Табела 7. β коефициенти за АСЕАН земјите во периодот 1960 – 2003 г.

ЗЕМЈА	β коефициент
МЈАНМАР	0,67
ВИЕТНАМ	0,91
ТАЈЛАНД	0,77
СИНГАПУР	0,50
МАЛЕЗИЈА	0,54
ИНДОНЕЗИЈА	0,55
ЛАОС	0,80
ФИЛИПИНИ	0,43
КАМБОЏА	0,64

Виетнам има најниско ниво на мобилност на капиталот или највисок β коефициент во АСЕАН (0,91). Покрај Виетнам, Лаос, Тајланд и Мјанмар имаат највисоки β коефициенти. Филипините со 0,43 имаат најнизок β коефициент или највисоко ниво на мобилност на капиталот во АСЕАН. Просечниот β коефициент за целата интеграција изнесува 0,65 и е

највисока вредност помеѓу анализираните регионални интеграции, што индицира најниско ниво на мобилност на капиталот во АСЕАН.

Спротивно на ЕУ – 15, β коефициентите во АСЕАН покажуваат тренд на пораст во анализираниот период. Од 1970 до 1994 година β коефициентите во АСЕАН имале опаѓачки тренд или зголемен тренд на мобилност на капитал. Најниското ниво на β коефициентот бил во периодот од 1980 до 1984 година. По 1994 година до крај на анализираниот период β коефициентот имал значаен тренд на пораст.

Табела 8. β коефициенти за МЕРКОСУР земјите во периодот 1960 – 2003 г.

ЗЕМЈА	β коефициент
БРАЗИЛ	0,17
АРГЕНТИНА	0,29
УРУГВАЈ	0,24
ПАРАГВАЈ	0,37

Од сите анализирани интеграции МЕРКОСУР има најнизок β коефициент (0,27) што покажува нависоко ниво на мобилност на капиталот. Парагвај има највисок β коефициент меѓу МЕРКОСУР земјите (0,37), а Бразил најнизок (0,17). Согледувајќи го движењето на β коефициентите меѓу овие земји во петгодишен период може да се види дека тие имаат многу осцилации и покажале опаѓачки тренд (слика 4).

β коефициентите во МЕРКОСУР земјите се намалиле во текот на анализираниот период и во текот на Бретон-вудскиот период падот станал негативен. Во периодот од 1980 до 1984 година β коефициентот бил близу 0 и се зголемил до 1990 година. По оваа година рапидно опаднал и до крајот

на анализираниот период станал негативен. Интересно е да се спомене дека по 1990 година Бразил станал нето увозник на капитал.

Табела 9. β коефициенти за НАФТА земјите во периодот 1960 – 2003 г.

ЗЕМЈА	β коефициент
КАНАДА	0,61
МЕКСИКО	0,41
САД	0,49

Канада има највисок β коефициент меѓу НАФТА земјите (0,61). Мексико го има најнискиот β коефициент (0,49). Просечниот β коефициент во НАФТА земјите (0,50) е сличен на оној со ЕУ – 15 земјите (0,51). Согледувајќи го движењето на β коефициентите во овој период ќе се види дека тој се намалува во текот на целиот анализиран период (слика 5).

Највисокиот β коефициент во НАФТА земјите бил пред распаѓањето на Бретон-вудскиот систем, по кој тој постојано опаѓа и се приближува до 0. Помал пораст е забележлив по последниот анализиран период од 2000 до 2004 година.

Понатамошната анализа покажува дека варијациите меѓу нивото на мобилност на капитал помеѓу регионалните интеграции се многу високи и тие ги надминуваат разликите помеѓу регионалните интеграции. Статистичка значајност е 0.13, што значи дека оваа разлика не е статистички значајна. Scheffe's тестот е исто така спроведен со цел да ја детерминира значајноста на индивидуалните разлики меѓу интеграциите. Во ниеден случај немало значајни индивидуални разлики помеѓу интеграциите, што би требало да ги има со оглед на тоа што значајноста изнесувала 0,13.

Веќе е споменато дека има различни објаснувања во литературата што се однесува до корелацијата помеѓу инвестициите и штедењето и нивото на мобилност на капиталот. Некои автори потенцираат дека високата корелација помеѓу инвестициите и штедењето не мора сигурно да значи дека нивото на капитална мобилност е ниско. Факторите како што се растот на населението, промените во производството или продуктивните шокови можат да ги детерминираат штедењето и инвестициите, со што е можно да се достигне висока корелација меѓу овие две варијабили. Исто така, високата корелација може да се постигне и преку спроведување на слични монетарни или фискални политики помеѓу различни земји. Со други зборови, постојат одредени ограничувања на оваа анализа што треба да се земат предвид.

3. Географски, секторски и други фактори кои ја определуваат ефикасна алокација на ресурсите во ЕУ и мобилност на капиталот

Последните неколку декади сме сведоци на унапредување на процесот на дерегулација и глобализација на финансиските пазари. Многу развиени земји, но и земјите во развој ги отвораат своите финансиски системи наспрема странската конкуренција и овозможуваат слободно движење на капиталот преку границите. Процесот на финансиската либерализација беше особено брз внатре во Европската унија, каде што капиталните контроли се напуштени уште во 90-тите години. Факт е дека степенот на мобилност на капиталот ја менува ефикасноста на монетарната и фискалната политика на единственото валутно подрачје. Исто така, ефикасноста од водењето на заедничката монетарна политика зависи од степенот на конвергенција помеѓу земјите-членки на единственото валутно подрачје, што значи дека е потребен висок степен на конвергенција помеѓу овие земји, земајќи го предвид претходното, а и натамошното проширување на ЕУ, прашањето за конвергенција на земјите добива сè поголемо значење. Развојот на европската интеграција преку Европската унија не подразбира само зајакнување на интеграцијата од економски аспект, односно зајакнување на заедничкиот – единствен пазар, туку го опфаќа и политичкиот аспект на јакнење на политичката интеграција на земјите-членки и нејзините граѓани. Политичката страна на интеграцијата, поточно го опфаќа зајакнувањето на внатрешната политика на ЕУ, каде што фискалниот систем, односно јавните финансии на ЕУ имаат особено важна улога.

3.1. Финансиската либерализација и монетарната политика на Европската унија

3.1.1. Ефекти од либерализација на финансискиот систем

Во контекст на ЕМУ, при влез во ЕРМ2, се инсистира на потполно напуштање на контролата на капиталот. Сите транзициски земји ги либерализирале донекаде своите капитални сметки, но не и капиталните контроли. Шпанија, Грција, Ирска и Португалија, по зачленувањето во Европската унија добиле право на дерогација на рок од две години во отстранувањето на капиталните контроли. Капиталните контроли во транзициските земји најчесто се користат заради нестабилноста на капиталните текови кои можат да доведат до криза, било да се работи за големи приливи и реална апрецијација и дефицит на тековната сметка или пак за одливите и високите каматни стапки. На земјите-членки ЕРМ2 им создава проблеми со одржување на границите на флукуација и затоа не им одговара потполно отстранување на капиталните контроли, бидејќи движењето на капитално може дополнително да го отежни одржувањето на границите на флукуација внатре во ЕРМ2. Некои понови истражувања за ефектите на либерализацијата тврдат дека главна корист од либерализацијата не доаѓа од пристапот кон надворешен капитал, туку примарно на фактот дека процесот на отворање води кон намалување на домашните дисторзии. Денес сите најразвиени земји имаат отворени капитални сметки и либерализирани домашни финансиски сектори. Транзициските земји се приклучиле кон отворањето на своите економии во доцните 80-ти и средните 90-ти години на минатиот век. Во стварноста додека некои земји имале корист од финансиската либерализација, други не достигнале повисок економски раст или пак западнале во криза и рецесија по либерализацијата.

Слободното движење на капиталот дефинитивно може да донесе и

негативни последици по некоја економија. Како пример, слободното движење на капиталот може да придонесе за нестабилност на девизниот курс, односно може да доведе до отежнато одржување на фиксен девизен курс, доколку истиот се применува. Исто така, можен е и раст на домашните каматни стапки.

Што се однесува на ефектите на финансиската либерализација и нејзиното влијание на растот, на краток рок, ефикасниот пристап до капиталот може да доведе до презадолжување, односно до инвестициски бум и привремено повисоки стапки на раст. Меѓутоа, по овој почетен залет може да дојде до финансиска криза и економски контракции кога инвестицискиот бум ќе стане неодржлив.

Fratzscher и Bussiere (2004) покажуваат како земјите навистина имаат почетен залет и растат побрзо во текот на првите пет години од либерализацијата. Меѓутоа, по овој период, тие растат побавно во наредните години. Тие анализирале 45 земји и дошле до заклучок дека во испитаните земји отворањето на капиталниот систем довело до повисоки стапки на раст во текот на првите пет години од либерализацијата. Потоа, стапките на раст се вратиле на нивото од почетокот или пак паднале и под оние во периодот пред либерализација. Битно е да се нагласи дека во економската политика постојат низа на исклучоци и невозможни триаголници. Така, на пример, е невозможно одржување на стабилен курс во услови на слободно движење на капитал и водење на автономна монетарна политика. Доколку се сака да се одржи стабилен курс и да се води автономна монетарна политика, тогаш е неопходно да се воведат капитална контрола. Исто така, слободното движење на капиталот и автономната монетарна политика не одат заедно со стабилноста на курсот, односно со фиксниот девизен курс, туку е потребен флукуирачки курс, што автоматски значи и нестабилност на девизниот курс. Со ова гледаме дека можностите се различни, па затоа е тешко да се одлучи што ќе се жртвува, а што не. На ист начин, невозможно е да се остварат целите за приспособување, односно стабилизација, довербата во сопствената валута,

што подразбира стабилна валута и фиксен курс и ликвидност која подразбира мобилност на краткорочниот капитал. Фиксниот курс е ранлив на движењето на капиталот и шпекулативните напади кога мобилноста на капиталот е висока. Во овие услови, мало е влијанието на политиката на стерилизација и во голема мера ќе помогне рестриктивна фискална политика.

3.1.2 Финансиска интеграција во ЕУ

Квантифицирањето на степенот на финансиска интеграција подразбира мерење на степенот до кој капиталните текови го изедначуваат очекуваниот и реализираниот принос на споредуваниот имот деноминиран во различни валути. Потребно е исполнување на два алтернативни критериуми, покриени и непокриени каматни паритети.

Покриениот и непокриениот каматен паритет мерат два важни аспекти на финансиската интеграција и тоа: капиталната мобилност и супституивност на имотот деноминиран во различни валути. Покриениот каматен паритет претставува арбитражен услов со покриени позиции, односно без ризик за девизниот курс. Степенот на супституивност помеѓу државните и странските обврзници темелен на ризикот на девизниот курс и степенот на аверзија на инвеститорите спрема ризикот во овој случај се сосема неважни. Непостоењето на покриен каматен паритет претпоставува постоење на арбитражни можности. Непостоењето на покриен каматен паритет претпоставува постоење ризик за девизниот курс. Финансиската интеграција е важно прашање, бидејќи и економската теорија и емпириските истражувања покажуваат како интеграцијата и развојот на финансиските пазари придонесуваат за економски раст, влијаејќи со тоа на слободната размена и ефикасното алоцирање на капиталот. Постојат бројни иницијативи за промовирање на интеграцијата за европските финансиски пазари. Со оглед на тоа што монетарната политика се имплементира низ финансискиот систем, овој систем треба да биде што е можно поефикасен

како би била загарантирана лесна и ефикасна трансмисија монетарната политика. Степенот на финансиската интеграција е особено важен за одредување на можностите за ефикасна трансмисија. Финансиската интеграција, исто така, подразбира во регулацијата и супервизијата на националните финансиски пазари.

Дефиницијата која ја даваат Baele, Ferrando, Hцrdahl, Krylova и Monet - 2004 година е базирана на фактот дека финансиската интеграција на финансиските пазари од европодрачјето е остварена кога сите економски агенти на тие пазари се соочуваат со исти правила и имаат еднаков пристап кон финансиските инструменти и услугите на овие пазари. Пазарот за одредени финансиски инструменти или услуги е потполно интегриран ако сите потенцијални учесници:

- се соочуваат со единствени правила кога одлучуваат да ги користат или да се занимаваат со одредени финансиски инструменти или услуги;
- имаат еднаков пристап на гореспоменативе финансиски инструменти или услуги;
- еднакво се третирали кога се активни на пазарот.

Оваа дефиниција за финансиската интеграција е независна од финансиските структури во регионите. Финансиската структура ги вклучува сите финансиски посредници – институциите и пазарите и нивната меѓусебна поврзаност од аспект на движењето на средствата од и спрема домаќинствата, владата и корпорациите. Без оглед на интеграцијата на финансиските пазари не е нужно да дојде и до конвергенција на финансиската структура. Пристапот на капиталот и инвестирањето на истиот преку институциите или пазарите можат да останат различни и по финансиската интеграција. Значи, и покрај присутноста на некои ограничувања, неколку подрачја можат да бидат интегрирани с□ додека тие ограничувања симетрично ги погодуваат интегрираните подрачја.

Потполната интеграција подразбира исти пристап кон банките, тргувањето и слично, независно од регионот на потекло. Прифатената интеграција бара да нема дискриминација помеѓу споредуваните учесници на пазарот базирани само на нивното потекло. Прифатената дефиниција за финансиска интеграција е цврсто поврзана со законот за една цена. Законот за една цена подразбира дека ако имотот носи идентични ризици и приноси треба да има иста цена без разлика каде се одвива трансакцијата. Ако не постои законот за иста цена, тогаш има простор за арбитража. Постојат три широко прифатени меѓусебно поврзани користи од финансиската интеграција:

1. повеќе можности за заштита од ризик, односно диверзификација на ризикот;
2. подобра алокација на капиталот помеѓу инвеститорите и
3. потенцијал за поголем раст.

Елиминацијата на трговските бариери и интегрирањето на пазарите им овозможува на претпријатијата за најефикасна алокација на капиталот. На инвеститорите им е допуштено инвестирање на своите средства секаде каде што тие веруваат дека тие ќе бидат најпродуктивни.

Еден канал низ кој финансиската интеграција влијае на економскиот раст е финансискиот развој. Финансиската интеграција би требала да го зголеми протокот на средства за инвестиции во некои региони, додека интеграцискиот ќе ја зголеми конкуренцијата помеѓу послабо развиените региони и така да ја зголеми ефикасноста на нивните финансиски системи. Во алтернативно сценарио, финансискиот систем во развиените финансиски региони го презема целиот или дел од посредничкиот процес во финансиските послабо развиени региони.

Финансиските системи ја намалуваат несигурноста во тргувањето, хеџингот и овозможуваат диверсификација на ризикот. Овие функции можат да влијаат на економскиот раст преку акумулацијата на капиталот и технологијата. Можностите за делење и заштита од ризикот овозможуваат

финансирање на проекти со потенцијално високи приноси, но и поголем ризик, бидејќи инвеститорите кои не се склони на ризик можат да ги хеџираат своите позиции до одреден размер. Финансиската интеграција е важна како дополнителен чекор спрема финансискиот развој, што за возврат придонесува за поголем економски раст. Од теоретски аспект, финансиската интеграција можеби не е доволна за најефикасен резултат ако не се појави на финансиските пазари на кои може совршено да се хеџира ризикот, таканаречените потполни пазари. Кога финансиските пазари се потполни, агентите кои не се склони на ризик можат да се заштитат од истиот.

Baele, Ferrando, Herdahl, Krylova и Monet користат три категории на мерки со кои се обидуваат да ја истражат финансиската интеграција во ЕМУ. Првата категорија на мерки се базираат на цени кои ги мерат разликите во цените или приносите на средства причинети од географското потекло на средствата. Тоа е, всушност, испитување на постоењето на законот на една цена кој мора да постои доколку финансиската интеграција е потполна. Ако средствата имаат доволно слични карактеристики, овие мерки може да се базираат на директна споредба на цените на имотот или приносите. Користат крос-секторска дисперзија на разликата во каматните стапки или разликите во приносите од имотот како индикатор колку далеку се пазарните сегменти од потполна интеграција. Beta конвергенцијата се користи како мерка за брзината на финансиската интеграција. Друга категорија на мерки е дизајнирана така што ги разликува информациските ефекти од другите бариери. На финансиските интегрирани подрачја портфолијата треба да бидат добро диверзифицирани.

Трета категорија на интеграциски мерки се мерките на квантитет со кои се настојува да се квантифицираат ефектите на фрикција со кои се соочуваат понудата и побарувачката за инвестициски средства. Најважна елемент на финансиската интеграција е законот за една цена кој имплицира дека од средствата со ист ризик треба да има ист очекуван принос, независно од местото на издавачот и купувачот. Тоа би значело дека

средствата од евро подрачјето со ист ризик кој генерира идентични текови на принос би требала да има иста цена. Треба да се напомене како пред 1999 година приносите на специфичен вид на средства се разликувале од приносот на ист вид средства во другите земји поради ризикот од девизниот курс. Освен девизниот курс, постојат бројни посредни и непосредни бариери кои го спречуваат потполното интегрирање на европскиот пазар на капитал. Посредните бариери вклучуваат разлики во каматните стапки, разлики во системите на плаќање помеѓу земјите и слично. Разликите во книговодствените стандарди и стандардите на известување, праксите на управување со претпријатијата, јазикот и културата можат да створат значајни информациски бариери. Кога се анализирани приносите, предвид се земени номиналните приноси поради фактот што за изедначување на реалните каматни стапки помеѓу земјите не е потребна само интеграција на пазарот, туку и паритет на куповната моќ. Понатаму, дополнителна причина се и различните стапки на инфлација помеѓу земјите. Тогаш и ако реалните приноси се исти, номиналните приноси ќе бидат различни како резултат на разликата во стапките на инфлација.

Пазарот на пари се дефинира како пазар на краткорочен долг, каде што на краткорочно се мисли на доспевање до една година. Постојат многу сегменти внатре во овој пазар, но сите тие може да се поделат во следниве три категории: осигурен долг, неосигурен долг и деривати на краткорочен долг. Овој пазар е значаен за имплементација на заедничката монетарна политика во ЕМУ, бидејќи претставува прв чекор во преносот на механизмот на монетарната политика. Интеграцијата на пазарот на пари е важен за ефикасна алокација на ресурси во ЕМУ и за промовирање на ефикасно одредување на цената на краткорочниот долг во ЕМУ.

Volz ја истражува финансиската интеграција и финансирање на малите и средните претпријатија во новите земји-членки на ЕУ и земјите кандидатки. Дошол до заклучок дека новите земји-членки на ЕУ се интегрирани во европскиот капитален пазар со импресивна брзина во

последната декада. Уделот на странските банки на пазарот е значајно зголемен и тој удел е поголем од просекот во западноевропските земји. Volz тврди дека интеграцијата на финансиските пазари веројатно ќе ја зголеми ефикасноста на финансиските посредници и пазари во финансиски помалку развиените земји, но и дека реструктурирањето на финансискиот сектор во новите членки би можело да доведе до сериозни последици во финансирањето на малите претпријатија. Конкуренцијата внатре во финансискиот пазар не води од исти или слични ефекти како и на други пазари, туку може да води до концентрирање на банкарството. Ако банкарскиот сектор стане поконцентриран и доминантен од страна на странски банки, големите претпријатија лесно може да дојдат до средства и на домашниот и на странските пазари, додека за малите претпријатија, особено оние во периферните области достапноста до средства би било голем проблем. Можно објаснување е дека странските банки повеќе би финансирале мал број на големи проекти. Volz користел податоци за 2.427 претпријатија и дошол до заклучок дека во новите земји-членки на ЕУ пристапот до финансирање претставува главен проблем во развојот на мали и средни претпријатија. Исто така, за нив се неповолни и условите за финансирање. Многу е битно послабо развиените земји да посветат внимание на понатамошниот развој на своите финансиски системи. Влезот на странските банки ја зголемува ефикасноста и стандардите на банкарскиот систем во овие земји. Оваа ефикасност води до поголем износ на вкупниот заем, па така и за малите и средните претпријатија, иако уделот на овие заеми за овие претпријатија во вкупен износ опаѓа.

Денес постои цврст консензус за тоа како добро функционирање на финансискиот сектор претставува услов за ефикасна алокација на ресурсите и експлоатација на потенцијалниот раст на некоја економија. Ефикасниот финансиски сектор ги смалува трошоците за финансиско посредување и го зголемува делот за штедење наменет за инвестиции. Што е поефикасна трансформацијата на штедењето во инвестиции, толку се помали трошоците за ресурсите и штедењето сè повеќе се насочува во

попродуктивни инвестиции. Конкуренцијата и подобрената конкурентност би требало да доведат до поголема достапност за кредити за претпријатијата и домаќинствата.

Постојат повеќе начини на кои се мери финансиската интеграција. Еден од нив е следниот: $IFIGDPit = (FAit + FLit) / GDPit$, каде $IFIGDPit$ е меѓународната финансиска интеграција на земјата i во времето t , додека FA и FL се однесуваат на средствата и обврските. Екстерните побарувања, односно обврските ги сочинуваат СДИ, портфолио инвестициите, финансиските деривати и други инвестиции (влада, монетарните власти, банките и др. сектори), додека средствата ги претставуваат истата група плус задолжителните резерви. Еден од широко користените индикатори за големината на финансиското посредување е кредитот на приватниот сектор поделен со БДП. Индикатор на ефикасноста на финансиските пазари обично е разлика помеѓу активната и пасивната каматна стапка. За очекување е дека оваа разлика опаѓа во последните години во неразвиените земји. Исто така, битно е да истакне дека правните и институционалните бариери можат сеиозно да му наштетат на процесот на финансиска интеграција. Уште во 1985 година е донесена програма за остварување на единствен пазар на финансиски услуги. Интеграцијата на финансиските пазари внатре во ЕУ се базира на четири принципи:

1. хармонизација на стандардите;
2. контрола и надгледување на домашната земја;
3. осигурување на единствен европски пасош на сите финансиски институции и
4. меѓусебно признавање.

Како индикатори на интеграцијата на пазарот на пари во ЕМУ се користат стандардната девијација на референтните каматни стапки на пазар на пари: EONIA – Euro Overnight Index Average, која претставува референтна каматна стапка за прекуноќните стапки внатре во ЕМУ.

Сметкана на ЕЦБ е пондериран просек на сите прекуноќни неосигурани трансакции на позајмувања на меѓубанкарскиот пазар, EURIBOR – Euro Interbank Offered rate е референтната стапка на европскиот пазар на пари за инструменти со доспевање до една година и EUROREPO која претставува референтна каматна репо стапка.

Прикажаните индикатори на финансиска интеграција на пазарот на пари покажуваат на висок степен на интеграција на овој пазар внатре во ЕМУ. Како индикатори на степенот на интеграција на пазарот на државни обврзници се користи стандардната девијација на приносите на државните обврзници со рок на доспевање од 2,5 и 10 години по членки на ЕМУ итн. beta конвергенција, каде beta коефициентите претставуваат проценета корелација на промените во приносите од обврзниците на некои земји со рок на доспевање од 10 години со промената во приносите на германските обврзници со рок на доспевање од 10 години.

Приносот на корпорациските обврзници зависи од бројни фактори: кредитниот рејтинг, времето до доспевање, ликвидноста и структурата на паричните текови. Доколку постои полна интеграција влијанието на овие фактори треба да биде идентичен во сите земји. Во интегриран пазар уделот на вкупната варијација на приносот на корпорациските обврзници кој се објаснува со ефектот на земјите, треба да биде близу 0, како што е тоа случај во ЕМУ.

Како мерка интеграција на пазарот на акции се користи дисперзијата на повратот на акциите по земји и сектори. Што е поинтегриран пазарот, поголема е користа од диверсификацијата преку акциската инвестициска стратегија базирана на секторите отколку на земјите.

Речиси за целиот испитуван период дисперзијата на приносот од акциите по земјите е поголема од дисперзијата по сектори, но од 2001 година па наваму секторската дисперзија полека преминува во дисперзија по земјите, укажувајќи на растечкиот степен на интеграција на пазарот на акции.

Интеграцијата на пазарот на малопродажното банкарство може да се

мери со дисперзијата на каматните стапки на потрошувачките кредити, станбените кредити и депозитите со договорено доспевање. Исто така, интеграцијата на банкарскиот пазар може се мери и со заемите на монетарните финансиски институции кон нефинансиските институции и слично. Анализата на Европската централна банка (2005) покажала дека банкарскиот пазар на ЕМУ е сè уште сегментиран, но и дека степенот на интеграција сепак расте.

Како заклучок може да се изнесе дека пазарот на пари внатре во ЕМУ е највеќе интегриран, како и дека пазарот на обврзници е на висок степен на интеграција. Пазарот на акции и посебно банкарскиот пазар не се на висок степен на интеграција, но и дека со време истите ќе постигнат повисок степен на интеграција.

3.2. Монетарна политика и ЕУ

Монетарна политика за членките на Европската економска и монетарна унија ја спроведува Европската централна банка (ЕЦБ). Одделни земји-членки не можат да водат сопствена монетарна политика. Основна цел на монетарната политика на Европската централна банка е стабилност на цените. Со договорот од Мастрихт се бара од централните банки на земјите членки на ЕМУ претходно да постигнат висок степен на независност како би можеле да влезат во европскиот систем на централни банки, односно како државата би можела да влезе во ЕМУ. Независноста на Европската централна банка се темели на следниве критериуми:

- институционална независност – националните централни банки во Управниот одбор на ЕЦБ сами мора да имаат висок степен на независност;
- оперативна независност – ЕЦБ е потполно слободна во одбирањето и спроведувањето на монетарните инструменти;
- лична независност – членовите на Управниот одбор имаат долги и неотповикливи мандати;

- финансиска независност – независните национални централни банки се единствени кои внесуваат капитал во ЕЦБ.

Централната банка може да биде независна од стојалиште за користење на инструментите на централната банка и од стојалиште за своите преференции. Европската централна банка не смее да дава заеми на земјите-членки. Што се однесува до преференциите, централната банка има моќ да бира различни макроекономски цели кои се разликуваат од оние на владата. Така, целта на ЕЦБ не мора секогаш да биде иста како и онаа на советот на министрите. ЕЦБ посебно става акцент на стабилноста на цените отколку на аутпутот. Единствена цел на политиката на ЕЦБ е нулта инфлација. Таа сама го дефинира концептот на стабилност на цени. Политичките одлуки на ЕЦБ влијаат на животот и благосостојбата на преку 670 милиони луѓе во ЕМУ. Одлуките внатре во ЕЦБ се донесуваат мнозински по правилото еден човек – еден глас. Членовите на Управувачкиот одбор на ЕЦБ не се претставници на своите земји и централни банки, туку се бираат како индивидуи. Независноста на ЕЦБ имплицира да не постои директно влијание на надворешните фактори во процесот на донесување одлуки. Особено битна е и транспарентноста, достапноста на податоците за јавноста. ЕЦБ има на располагање бројни монетарни инструменти, посебно моќ да одредува краткорочни каматни стапки. Тоа влијае на реалните економски агрегати, како што се економскиот раст, инвестициите и вработувањето.

ЕЦБ мора да биде транспарентна како би добила кредитбилитет во монетарните одлуки и довербата која е потребна во ЕМУ. Со статутот на ЕЦБ е утврдено дека претседателот мора годишно да го известува Европскиот парламент за активностите на Европскиот систем на централни банки и монетарната политика.

Примарна цел на ЕЦБ е одржувањето на стабилни цени. Стабилноста на цените е дефинирана како годишен пораст на хармонизираниот индекс на потрошувачките цени за под 2%, додека долната граница не е експлицитно

наведена, иако и дефлација се смета како отстапување од целта за стабилност на цените. Стратегијата на евросистемот е ориентирана на среден рок. Објаснувањата и макроекономските инструменти на кои се базира оваа цел е фактот дека и инфлацијата и дефлацијата придонесуваат за создавање на трошоци во облик на намалување на општата економска благосостојба. Останатите цели се поддржување на општите економски политики на ЕУ, одржлив раст и висок степен на вработеност. Како референтен агрегат е именуван агрегатот М3.

Како главни задачи на ЕСЦБ се наведуваат следниве:

- дефинирање и имплементација на монетарната политика на подрачјето на ЕМУ,
- водење на операциите на конверзија,
- чување и управување со службените резерви на земјите-членки,
- промоција на операциите на фино приспособување.

Што се однесува до телото кое донесува одлуки, Европската банка се состои од Управен одбор (Governing Council), Извршен одбор (The Executive Board) и Генерален совет (The general Council). Управниот одбор се состои од претседател, потпретседател, 4 членови на извршниот одбор и гувернери на националните централни банки на земјите-членки на ЕМУ. Главни задачи на Управниот одбор претставуваат донесување на потребните одлуки, со што би се осигурало спроведување на задачите кои се поставени на ЕСЦБ, формулирање на монетарната политика за подрачјето на ЕМУ и воспоставување на насоки за нивна имплементација.

Извршниот одбор се состои од претседател, потпретседател и други 4 членови на извршниот одбор. Како главни одговорности на Извршниот одбор се сметаат: имплементација на монетарната политика во согласност

со насоките и одлуките на Управниот одбор и давање на потребните инструкции на националните централни банки, одговорност за тековните работи на Европската централна банка и извршување на одредени задачи кои му се делегирани од страна на Управниот одбор.

Генералниот совет се состои од претседател, потпретседател и гувернерите на сите централни банки на земјите-членки на ЕУ. Генералниот совет придонесува во работата на ЕЦБ на следниве начини: преку зајакнување на координацијата помеѓу ЕЦБ и националните централни банки, има советодавна функција, собира статистички информации и изработува годишни извештаи, ги прави потребните подготовки за фиксирање на курсевите во земјите-членки кои сè уште не го прифатиле еврото, донесува одлуки и прописи за вработувањата во ЕЦБ.

Капиталот на ЕЦБ изнесува околу пет милијарди евра. Земјите-членки учествуваат во овој капитал зависно од нивниот од БДП. Девизните резерви изнесуваат околу 40 милијарди, земјите учествувале со 15% злато, а останатите 85% се во американски долари и јени. Водењето на монетарната политика во почетокот било отежнато, бидејќи не постоел соодветен сет на економски показатели за подрачјето на ЕМУ. Тоа е во прв ред поради проблемите на конзистентност на одделни национални статистички податоци, но и поради непостоење на заедничка историја и критична маса на истражувања кои почиваат на заеднички агрегати. Главни инструменти на монетарната политика со кои се служи ЕЦБ се:

1. операции на отворен пазар во која спаѓаат:

- главни операции на рефинансирање, кои имаат главна улога и се извршуваат секои две недели со рок на доспевање од две недели;
- долгорочни операции на рефинансирање, кои се изведуваат секој месец со рок на доспевање од три месеци;
- операции на фино приспособување, брзи и правовремени акции кои го насочуваат трендот на пазарот во посакуваната насока,
- структурни операции (емисија на обврзници, реверзибилни трансакции,

директни трансакции

2. основни придобивки за кредитирање на банките од страна на ЕЦБ,
3. политика на резервна ликвидност.

За спроведување на единствената монетарна политика во ЕМУ од страна на ЕЦБ, потребен е значаен степен на конвергенција помеѓу земјите-членки за да може монетарната политика успешно да се спроведува. Тоа особено се однесува на идните земји-членки на ЕМУ.

Deка Convergence European Indicator (DCEI) како индикатор на степенот на конвергенција предвид зема четири видови на конвергенција: монетарна, фискална, реална и институционална. Максималната вредност на DCEI изнесува 100 и претставува просечна вредност на индикаторот за ЕУ. Важно е да се напомене дека во рамките на монетарната конвергенција се разгледува стапката на инфлација, каматната стапка, девизниот курс и стапката на раст на кредитите. Во склоп на фискалната конвергенција се разгледува учеството на буџетското салдо во БДП, учеството на приватна потрошувачка во БДП, учеството на јавниот долг во БДП и учеството на надворешниот долг во БДП. Во рамките на реалната конвергенција се разгледува БДП *per capita*, учеството на земјоделството во БДП, стапката на невработеност и учеството на трговијата со ЕУ во вкупната трговија. Во рамките на институционалната конвергенција се разгледува успешноста на политиката, институциите од банкарскиот сектор, воспоставувањето на правна држава и нивото на преговорите со ЕУ до која дошла некоја земја.

За да може да се види дали монетарната политика која ја спроведува Европската централна банка е рестриктивна, експанзивна или можеби неутрална Дека Банк користи компас на Европската централна банка со помош на *scoring* модел. Тој компас се состои од монетарна анализа и реална економска анализа. Во монетарната анализа предвид се земаат три показатели со еднакво учество од 33%, а тоа се: монетарниот агрегат М3, кредитите на приватниот сектор и реалниот паричен јаз кој претставува разлика помеѓу вистинската стапка на раст на М3 и посакуваната стапка на

раст на МЗ. Во реалната економска анализа се користат десет показатели со подеднаква важност од 10%, а тоа се: општата стапка на инфлација, стапката на инфлација без цената на електричната енергија и животните намирници, очекуваната стапка на инфлација, производствените цени, увозните цени, outputgap, индустриското производство, економската осетливост, политичките варијабли: структурниот буџетски дефицит и единечните трошоци на работа. Групата на монетарните индикатори како и реално економските индикатори добиваат свој пондер во конечното создавање на компасот на ЕЦБ. Вредноста на компасот може да се движи од 0 до 100, ако е 50 значи дека монетарната политика што се спроведува неутрална. Ако вредноста на компасот е измеѓу 0 и 50, тоа значи дека монетарната политика е експанзивна, а ако е помеѓу 50 и 100, тоа значи дека монетарната политика е рестриктивна.

Европската централна банка започнала со експанзивна монетарна политика и ја водела се до септември 1999 година, кога започнува да води рестриктивна монетарна политика се до крајот на 2002 година со мали прекини од октомври до декември 2001 година. Монетарната политика била експанзивна цела 2003 година до март 2004 година, откако преминува на рестриктивна политика се до крајот на разгледуваниот период.

Проширувањето на Европската унија носи нови предизвици во водењето на единствената монетарна политика внатре во ЕМУ. Потребно е да се изврши организациско приспособување на ЕЦБ на поголем број земји-членки, да се ревидира процесот на донесување одлуки и да е направено што поправедно и поефикасно во новите услови, имајќи ја предвид независноста на ЕЦБ во процесот на донесување одлуки.

3.3. Фискални аспекти на европската интеграција

Поради политичките и конститутивните ограничувања кои се однесуваат на конфедерацијата како што е ЕУ, фискалниот систем на ЕУ е релативно мал и неразвиен во однос на фискалните системи на класичните национални држави. Во градењето на фискалниот систем и фискалните односи во ЕУ не можеле во целост да се искористат традиционалните теории на јавните финансии (Musgrave, 1973; Oates, 1972). Во Европската унија било потребно да се изградат фискални односи со кои:

- земјите-членки на ЕУ би задржале висок степен на политичка и конститутивна независност,
- супранационалната или конфедералната власт би ги имала само тие овластувања кои би и ги доделиле земјите-членки,
- фискалните правила утврдени на конфедерално ниво не би биле во конфликт со оние правила на национално ниво,
- во рамки на конфедерацијата да функционира монетарна унија.

Во таа ситуација можноста основните фискални функции силно да се централизираат биле слаби, посебно во раните фази на интеграција. Иако со Римскиот договор од 1957 година било замислено, пред се, создавање европска економска интеграција, процесот на таа интеграција може да се разгледува и како пат кон посилна политичка интеграција. Условите кои биле битни за создавање на тогашната економска унија, не се однесувале на политичка унија и всушност тој сегмент можеби е најголема пречка кон посилна и побрза политичка интеграција на Европската унија денес. Општо, јавните финансии, односно фискалниот систем секогаш се потпирал на границите на политичкиот и економскиот аспект на која било држава или интеграција. Во случајот на Европската унија, фискалниот систем е огледало на нивото на разграничување помеѓу пазарната интеграција и посилна политичка унија. Фискалниот систем на ЕУ игра важна улога во завршницата на пазарната интеграција во ЕУ и овозможува соодветно ниво

на кохезија за одржување на постоечкиот степен на економска и политичка интеграција на ЕУ. Изучувајќи ги фискалните аспекти и фискалните односи во ЕУ потребно е на ум да се имаат неколку работи. Прво, постои значајна разлика во изгледот и улогата на јавните финансии, односно фискалниот систем на ЕУ во однос на одделните национални држави членки на ЕУ. Второ, јавните финансии и јавниот сектор во сите развиени западноевропски економии сочинуваат значаен дел од бруто-домашниот производ, без оглед на историската промена на неолибералната концепција на државите за поттикнување на економскиот раст и развој. Имајќи ги на ум овие факти, потребно е да се разгледува идниот развој на европската интеграција односно развојот на фискалниот систем на ЕУ. Последно, и можеби најважно, фискалниот систем на ЕУ не може во потполност да се разгледува и изградува во согласност со оптималната теорија на јавните финансии. Основните јавни инструменти кои стојат на располагање на ЕУ во спроведувањето на своите политики е регулацијата, наместо заедничката и единствена политика или позитивната интеграција. Таквата рамка на политичка интервенција го ограничува развојот на класичниот систем на јавни финансии и ја вклучува теоријата на јавен избор во анализата и создавањето на фискалниот систем на ЕУ.

3.3.1. Фискалниот систем на Европската унија

Структурата на фискалниот систем на ЕУ со состои од Буџетот на ЕУ како единствен инструмент на спроведување на фискалната политика од средишно, супранационално ниво на ЕУ. Останатиот дел од фискалниот систем може да се разгледува како збир на правила и договори преку кои земјите-членки ги хармонизираат и координираат останатите сегменти на фискалната политика. Тоа особено се однесува на хармонизацијата на оданочувањето и на координацијата на стабилизационите фискални политики преку Пактот за стабилност и раст како и Матришките критериуми на конвергенција. Во склад со Буџетот на ЕУ, како друг сегмент на

фискалниот систем на ЕУ може да се разгледува ускладувањето односно хармонизацијата на даночните системи. Воведувањето на даноците е во исклучителна надлежност на владите на земјите-членки на ЕУ, а даночните прописи и припаѓаат на националниот даночен систем на одредена земја членка. Сепак, бидејќи членството во ЕУ е темелено на меѓународен договор кој за земјите-членки содржи разни права и обврски, нивниот даночен суверенитет е ограничен, односно поделен помеѓу ЕУ и земјите-членки. Со цел зајакнување на внатрешниот пазар, ЕУ со разни насоки и прописи влијае за формирање на даночните системи на земјите-членки и на тој начин фискалната хармонизација ја користи како алтернативен пристап кон фискалниот федерализам. Третиот сегмент на фискалниот систем на ЕУ претставува координацијата на стабилизационите даночни политики на земјите-членки по пат на фискалните правила на ЕУ. Фискалните правила се однесуваат пред сè на Пактот за стабилност и раст, но и на Мајстришките критериуми за конвергенција. Опкружувањето кое влијаело на денешниот фискален систем на ЕУ, влијаело и на координацијата на даночните политики на земјите-членки на ЕУ. Основната цел на Пактот за стабилност и раст е спречување на појавата на прекумерни буџетски дефицити, со цел осигурување на фискална дисциплина, пруденциозно управување со јавните финансии и зачувување на економската стабилност внатре во Економската и монетарна унија. Начинот на кој се извршува пактот се темели на мултилатерален надзор на буџетските позиции и на разни процедури во случај на прекумерен дефицит.

3.3.2. Буџетот на ЕУ како сегмент на заедничката фискална политика на ЕУ

Основните функции на класичниот буџет се спроведување на фискалната – буџетска политика и политиката на трансфер помеѓу различно развиените региони, односно поединци. Фискалната политика вклучува управување со буџетските приходи и расходи, односно

управување со дефицитот и суфицитот на буџетот поради неговото влијание на агрегатната побарувачка. Без оглед на разликите во буџетската политика, постојат одредени законitosti кои важат за секој класичен буџет на одредена национална држава.

Како прво, секој буџет мора да биде доволно голем во однос на општествениот производ за да може да влијае на економските движења.

Второ, мора да постои можност за создавање на буџетски дефицити или суфицити со кои може да се влијае на цикличните движења во стопанството.

И како трето, фискалната и монетарната политика мора да бидат координирани со цел заеднички да го насочуваат стопанството во одредена насока (Jašić, 1982; Jurković; 1989; Peacock & Shaw, 1976).

Буџетот на ЕУ е специфичен во сите овие сегменти и многу претходно споменати правила, поради политички и конститутивни решенија кои ја карактеризираат ЕУ овде не вредат (Holmes, 1999). Во споредба со класичните национални буџети, разликите се гледаат во неколку основни особини на Буџетот на ЕУ:

1. приходната и расходната страна на Буџетот на ЕУ се разликуваат од буџетите на националните држави;
2. Буџетот на ЕУ е релативно мал во однос на големината на стопанството кое го опфаќа;
3. построго и поцврсто е регулиран, од каде произлегува фактот дека Буџетот е строго урамнотежен,
4. од него е изземено задолжувањето, но и кредитирањето на корисниците на Буџетот.

3.4. СДИ во Европската унија и земјите-членки 1988 – 1999 г.

Европската унија претставува најзначајно подрачје за одливи и приливи на СДИ во светот. Единствениот пазар, без царини во меѓусебното тргување, со единствена валута, донесува до огромно поттикнување за слободното движење на капиталот и неговиот пласман во најпрофитабилните дејности.

Во табела 7 се дадени податоците од приливите и одливите на СДИ по земји во ЕУ.

Почнувајќи со анализата на вредносните податоци за масата на СДИ, на почетокот на 90-тите години на 20 век – во просек од 1988 до 1993 година, годишниот прилив на СДИ во земјите на ЕУ изнесувал 78,5 милијарди УСД, додека на крајот на 90-тите години – односно од 1997 до 1999 година тој број се зголемил на 227,4 милијарди УСД просечно годишно, односно се зголемиле за 2,9 пати. Во истиот период одливите на СДИ од ЕУ сè повеќе се зголемувал, односно од 107 милијарди на 386 милијарди американски долари, односно за 3,6 пати. Најзначајниот дел од одливите на СДИ од ЕУ одел во земјите-членки на Унијата, но значаен дел се одливал и надвор од границите на Европската унија. Се претпоставува дека зголемувањето на одливите е за 4.4 пати спрема земјите надвор од Унијата, наспроти зголемувањето од 2,9 пати од пласманите внатре во Унијата. Тоа сведочи за се поголемиот пласман на капиталот надвор од Унијата, но и постоење на вишок на средства во рамките на Унијата, кои бараат повносен пласман надвор од неа. Во прилог е една подетална анализа на движењето на приливите и одливите на СДИ во и надвор од рамките на Унијата.

ЗЕМЈА	ПРИЛИВ			ОДЛИВ			САЛДО		
	1988 1993	1994 1996	1997 1999	1988 1993	1994 1996	1997 1999	1988 1993	1994 1996	1997 1999
ЕУ	78511	99952	227436	10722 0	15398 0	386327	-28709	-54028	- 158891
АВСТРИЈА	768	2811	3345	1177	1441	2516	-409	1370	828
БЕЛ.И ЛУКС	8613	11089	16850	6528	7000	20342	2085	4089	-3491
ДАНСКА	1168	3314	5657	1622	2822	5295	-454	492	362
ФИНСКА	472	1250	5760	1469	3130	9375	-997	-1880	-3615
ФРАНЦИЈА	13976	20407	30591	24246	23520	63005	-10270	-3113	-32413
ГЕРМАНИЈА	3052	8577	19694	18383	36237	60829	-15331	-27660	-41135
ГРЦИЈА	987	1031	861	12	-14	-21,3	975	1044,7	882,6
ИРСКА	787	1634	9881	400	662	3444	387	973	6437
ИТАЛИЈА	4105	3529	3889	5545	6987	9156	-1440	-3458	-5267
ХОЛАНДИЈА	8058	11513	29977	12886	23018	42158	-4828	-11505	-12181
ПОРТУГАЛИЈА	1854	1108	1883	271	584	2416	1583	524	-532
ШПАНИЈА	10814	7208	9198	2675	4469	22326	8139	2739	-13128
ШВЕДСКА	2586	8597	30164	6925	7522	18855	-4339	1075	11308
В. БРИТАНИЈА	21271	17886	59686	25083	36603	126631	-3812	-18717	-66945

Видливо е зголемување на нето одливите на СДИ средствата од ЕУ од 28,7 милијарди УСД на почетокот на деведесеттите години на 158,9 милијарди американски долари на завршувањето на истото десетлетие, што претставува зголемување на салдото на нето одливите за 5,5 пати. Од посебно значење е да утврдиме кои земји се најголеми извознички на СДИ.

На крајот на 90-тите години Велика Британија е најголемиот нето извозник на СДИ, кој изнесува 67 милијарди американски долари просечно годишно. Зад неа се наоѓаат Германија со 41 милијарда американски долари и Франција со 32 милијарди американски долари нето извоз на СДИ. Далечно зад нив се напаѓаат Шпанија со 13 милијарди американски долари и Холандија со 12 милијарди американски долари. Наспроти нив се: Австрија, Данска Грција, Ирска и Шведска – нето увозници на СДИ, што не ги смета истовремено за извозници на СДИ во атрактивни проекти во Европа и во светот.

Карактеристично е дека недостасува некогашната поделба на земјите кои се само извозници односно увозници на капитал. Податоците покажуваат дека со се поголем извоз на СДИ се јавуваат и некои понеразвиени земји во ЕУ, земји на нејзината периферија. Така на пример,

Португалија ги зголемува своите пласмани во СДИ за 9 пати, Ирска за 8,6 пати, Шпанија за 8,3 пати, Финска за 6,4 пати итн. Истовремено некои поголеми поголеми извозници на СДИ, како Велика Британија, го зголемуваат својот одлив на СДИ за пет пати. Спротивно пак, некои земји го намалуваат износот на својот пласиран капитал или само бавно го зголемуваат. Еднакво големи разлики се појавуваат и кај приливите на капитал во одделни земји. Така, приливот на СДИ во Австрија е зголемен за 4,4 пати, во Данска за 4,8 пати, во Финска за 12,2 пати, во Германија за 6,5 пати, во Ирска за 12,6 пати и Шведска за 11,7 пати. Со директните странски инвестиции се обединуваат и се интегрираат првенствено претпријатија срца на Европа, кои со оглед на нивната близина на пазарот имаат најголеми можности за пласман на СДИ.

Наспроти нив, се забележува бавна динамика во земјите на Јужна Европа - перифериите, како и во Белгија и Франција. Велика Британија, поради нејзината специфична позиција, надвор од монетарната унија, исто така бележи помал пораст на приливи од СДИ. Заклучуваме дека приливите на СДИ по земјите во ЕУ се движи наспрема профитабилните системи на производство и услуги, но кога треба да се селектира се преферираат веќе докажани претпријатија кои се поблиску до седиштето на потрошувачка, отколку оние на периферијата на Унијата. Таа иманентна законитост на движењето на капиталот која до вчера ја гледавме во националните економии сега се појавува и во светски размери. Посебно интересни се тенденциите кај салдата на приливи и одливи на СДИ кај одделни земји, каде од нето извозник на СДИ земјите се претвораат во нето увозници на капитал од СДИ.

Со поголемиот извоз на капиталот по пат на СДИ од Европската унија има и една негативност. Со зголемувањето на одливите преку СДИ од ЕУ од речиси 400 милијарди американски долари годишно на крајот од деведесеттите години донесе до намалување на користењето на акумулации за домашните инвестиции. Смалените домашни инвестиции резултираа со намалена можност за вработување, па одливот на капиталот

преку СДИ е причината за зголемувањето на стапката на невработеност во Европската унија. Затоа од посебен интерес е да се разгледаат економските средства и постапките со кои земјата привлекува странски инвестиции. Тоа овозможува брз развој на земјата, посебно кога таа земја се наоѓа во поширока интеграциска целина. Ова е посебно интересно за поранешните социјалистички земји, кои пола век биле одвоени од пазарните услови, а посебно од пазарот на капитал.

3.4.1. СДИ во транзициските земји на Средна и Источна Европа

Некогашните социјалистички системи во земјите на Средна и Источна Европа, главно, не ги прифаќале приватните странски инвестиции, па така СДИ се појавуваат како новина по 90-тите години во овие земји, која на почеток предизвикувала недоверба во новиот систем. За новите тенденции говорат податоците од табела 8. С□ до 1990 година, СДИ и портфолио инвестициите се маргинална ставка во приливот на странски капитал во анализираниите земји. И обратно, кредитите ако се примаат потекнуваат од јавен капитал, односно од кредитите на комерцијалните приватни банки.

ОБЛИК НА КАПИТАЛ	1976-1980	1981-1985	1986-1990	1993-1997
ВК. ПРИЛИВ	1,179	1,805	4,871	34,991
ПРИВАТЕН КАПИТАЛ	862	973	3,935	28,329
СДИ	15	18	122	7,939
ПОРТФОЛИО	0	0	30	3,223
КОМ.БАНКИ	694	680	76	6,200
ОСТ. ПРИВАТЕН КАПИТАЛ	153	275	3,707	10,987
ЈАВЕН КАПИТАЛ	317	831	936	6,662
МЕЃ.ФИН.. ИНСТ.	204	625	-126	3,869
СЛУЖБЕНИ БИЛ. КРЕДИТИ	113	206	1,062	2,793

Кон средината на деведесеттите години на 20 век доаѓа до ненадејно зголемување на приливот на капитал во овие земји. Но од посебно значење е што доаѓа до значително опаѓање на учеството на јавниот капитал во вкупните средства, а реципрочно се зголемува значењето на пласманот на приватниот капитал. Притоа доаѓа до опфаќање на учеството во пласманите на комерцијалните банки, а се зголемува учеството на други приватни инвестиции, а посебно СДИ. Тие се во постојан пораст, од 1% во периодот од 1976 до 1980 година, на 2% од 1986 до 1990 година, да дојдат на ниво од 23% на крајот на 90-тите години. Еднакво брзо расте и учеството на портфолио инвестициите како и на останатите облици на приватни инвестиции. Овие тенденции говорат како во транзициските земји постепено се преоѓа кон текови на капитал кои се вообичаени во глобалната економија.

Кога зборуваме за приливот на средства од СДИ во транзициските земји, констатираме дека постои раст на довербата на инвеститорите за пласман на нивниот капитал во тие подрачја. Табелата 9 дава увид за динамиката на пласман на СДИ по одделни земји.

Земја	Вкупен прилив на СДИ			СДИ по жител		
	1988-1993	1994-1996	1997-1999	1988-1993	1994-1996	1997-1999
Албанија	39	213	134	12	59	35
БИХ	„	„	21	„	„	5
Бугарија	35	304	1,812	4	36	220
Чешка	502	4859	9,128	48	470	887
Естонија	114	566	1,154	73	382	796
Хрватска	120	738	2,792	25	158	620
Латвија	36	776	1,244	13	309	508
Литванија	20	256	1,767	5	69	478
Унгарија	1,033	7,874	6,153	100	770	609
Македонија	„	46	156	„	23	78
Полска	478	10,032	18,773	13	260	485
Романија	72	1,027	4,207	3	45	187
Словачка	111	691	1,159	21	129	215
Словенија	49	489	576	25	246	291
Вкупно	2,609	27,872	48,755	22	232	409

Од податоците се гледа дека масата на вложувања во СДИ постојано се зголемува, од скромни 2,6 милијарди американски долари на преку 28 милијарди американски долари, па сè до 49 американски долари во периодот од 1997 до 1999 година. Овој инвестициски полет на прилив на странски капитал не е еднакво дистрибуиран, но тешко е да се разгледаат од овие податоци, бидејќи земјите се со различна големина. Поради тоа, пласманите на СДИ се сведени на критериумот на жител. По основа, пак, на динамиката на раст на жителите во транзициските земји-кандидатки за влез во ЕУ, се доаѓа до заклучок дека нивниот број во текот на 90-тите години се намалил, поради намалениот наталитет, но и поради се поголемиот број на иселени лица.

Вкупно примиле СДИ по жител	земји
750-999 УСД	Чешка, Естонија
500-759 УСД	Хрватска, Латвија, Унгарија
250-499 УСД	Словенија, Литванија, Полска
ДО 250 УСД	Албанија, БиХ, Бугарија, Македонија
	Романија, Словачка

Земјите кои прифатиле повеќе од 750 американски долари по жител биле поатрактивни за СДИ за разлика од другите земји. Тоа се Чешка и Естонија, кои имале повисок степен на стопански развој во однос на просекот на транзициските земји, кои се отвориле спрема странскиот капитал во раните фази на транзицијата и го приближиле нивниот стопански систем до правните прописи на Европската унија. Кон овие земји се приближуваат Хрватска, Латвија и Унгарија со СДИ инвестиции по жител помеѓу 500 и 750 американски долари. Далеку под просекот се наоѓаат шест источноевропски земји, кои странскиот капитал го сметаат за премногу ризичен, за да вложуваат во него на подолг рок. Овие земји се Албанија, Босна и Херцеговина, Македонија, Романија и Словачка.

Ако ги разгледуваме вкупните СДИ средства, кои пристигнале во транзициските земји по 1989 година, тогаш согледуваме дека по пат на СДИ како облик на капитал се пласирал близу 80 милијарди американски долари од кои три земји, Чешка, Унгарија и Полска примиле близу 75% односно 65 милијарди американски долари, иако имаат помалку од половина жители од вкупниот број разгледувани земји. Сите тие покажуваат константен раст на приливи на СДИ на високо ниво на вкупните пласмани. Макроекономските резултати на овие земји стануваат сè поповолни по 1995 година, па тие покажуваат динамика на раст поголема од 4%, со намалување на инфлацијата, зголемување на извозот и др. Со ова овие економии се разликуваат од економиите на други земји кои стагнирале со развојот, што го покажува чувствителниот карактер од закрепнувањето на транзициските економии.

Така, денес во рамките на анализираните 14 земји имаме различни перформанси, од повеќе кон помалку ефикасни и неефикасни. СДИ се насочуваат јасно само кај успешните кои спровеле приватизација и радикални промени на своите пазари кои го либерализирале своето стопанство. Кај нив влегува странскиот капитал во облик на СДИ. Капиталот влегувајќи во тие земји го поттикнува развојот на стопанството на повеќе начини. Пред сè придонесува за дополнителна акумулација во тие земји, а со приспособувањето на домашното производство кон потребите на странските пазари се подобрува не само технологијата и организацијата на работата, туку и ги вклопува преземаните погони во глобалната економија.

Земја	Прилив СДИ годишно				Одливи СДИ годишно		
	1988 1993	1994 1996	1997 1999	Вкупно маса	1988 1993	1994 1996	1997 1999
Албанија	7	71	45	386	14	10	4
БиХ	„	„	7	21	„	14	-1
Бугарија	6	101	604	2,151	8	-12	1
Чешка	83	1,620	3,043	14,489	56	103	132
Естонија	19	189	385	1,834	4	14	72
Хрватска	20	246	931	3,650	19	12	106
Латвија	6	259	415	2,326	1	-43	20
Литванија	3	85	589	2,043	„	1	13
Унгарија	172	2,625	2,051	15,060	13	30	387
Македонија	„	15	52	202	„	„	1
Полска	80	3,344	6,258	29,283	8	31	187
Романија	12	342	1,402	5,306	9	2	3
Словачка	22	230	386	1,961	12	25	-44
Словенија	8	163	85	793	9	4	27
Транзициски земји							
Вкупно	22	232	409	79,505			

Мерките со кои некои транзициски земји успеале да привлечат значаен број на СДИ одлуки, во иста мера зборат и за оценката како странските инвеститори го проценуваат стопанскиот потенцијал на некоја земја. Неретко СДИ ги заобиколуваат некогашните приоритети на бившите режими, железари, рудници за јаглен, железнички промет, рафинерии, инфраструктурни зафати и регулации на реки, пристаништа, земјоделство и др., а ги фаворизираат вложувањата во дотогаш забораените сектори како што се телекомуникациите. На тој начин, СДИ градат не само поинаква структура на производство, туку даваат и други стратегии за стопанскиот развој на секоја земја.

Освен тоа, транзициските земји сè повеќе се приближуваат една кон друга, што не е само резултат на влезот во СТО и заедничкиот пазар ЦЕФТА, туку и знаењето дека мултинационалните компании на тој пазар најдобро ќе просперираат, ако го олеснат својот пристап за сите земји преку фирми – ќерки, кои ги основаат земји во транзиција во други транзициски

земји. Тие земји се значајни извозници на СДИ капитал. Унгарија за период од три години пласирала годишно скоро 400 милиони американски долари во СДИ инвестиции, главно во транзициски земји, што е речиси третина од приливите на СДИ во таа земја. На тој пат се наоѓаат и Чешка и Полска, а податоците покажуваат и дека Хрватска оди на тој пат. Пазарната економија која се создава во транзициските земји постапува по иманентните законитости на мултинационалните компании. Траба да се олесни пристапот на пазарот, а тоа најлесно се остварува преку основање нови или уште почесто преземање на постоечки фирми, на кои понатаму им се даваат производни програми кои највеќе му одговараат на концернот.

3.5. Критериумите од Мастрихт - критериуми на конвергенција

Критериумите на конвергенција претставуваат економски услови утврдени со Договорот од Мастрихт, со кои се проценува подготвеноста на земјите од Европската унија за учество во Економската и монетарната унија. Тоа се следниве четири критериуми:

1. висок степен на ценовна стабилност – стапката на инфлација не смее да биде поголема од 1,5% во однос на стапката на инфлација во првите три земји со најстабилни цени;
2. намалување на прекумерниот јавен долг – до 60% од БДП и буџетскиот дефицит - до 3% од БДП;
3. одржување на стабилен курс;
4. просечните номинални долгорочни каматни стапки не смеат да бидат повисоки од 2% во однос на каматните стапки на трите земји на Унијата со најниска стапка на инфлација.

Земјите-кандидатки за членство во Европската унија мора да ги задоволат критериумите на конвергенција исто како и постоечките членки на Унијата. Тоа значи дека по влезот во Унијата земјите најмалку две години ќе ги задржат своите валути. Откако две години ќе ги задоволуваат

овие критериуми, земјите ќе можат да го усвојат еврото како валута и со тоа да станат членки на Еврозоната.

4. Критериумите од конвергенцијата и пактот за стабилност и раст и Република Македонија во контекст на мобилноста на капиталот во ЕУ

4.1. Суштината на Спогодбата за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европската унија

Република Македонија е првата земја која потпиша Спогодба за стабилизација и асоцијација и првата земја во која таа стапи во сила. Потпишана е на 9 април 2001 година во Луксембург и по нејзината ратификација од сите потписници, стапи во сила на 1 април 2004 година. ССА обезбедува рамка за политички дијалог и ја зајакнува регионалната соработка, го унапредува проширувањето на пазарите и економските односи помеѓу страните и ги воспоставува основите за техничка и финансиска помош. Таа е составена од следните 10 глави: Општи начела; Политички дијалог; Регионална соработка; Слободно движење на стоки; Движење на работници; Основање; Давање услуги; Капитал; Приближување на законодавството и спроведување на законите; Правда и внатрешни работи; Политика на соработка; Финансиска соработка и Институционални, општи и завршни одредби.²⁰

Спогодбата за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и европските заедници и нивните земји-членки е потпишана со цел:

- да обезбеди рамка за политички дијалог, овозможувајќи развој на блиски политички односи меѓу страните;
- да ги поддржи напорите на Република Македонија за развој на економската и меѓународната соработка и усогласување на законодавството со таа на заедницата;

²⁰ www.sep.gov.mk

- да промовира урамнотежени економски односи и постапно да се развива слободна трговска зона помеѓу Заедницата и Република Македонија;
- да ја негува регионалната соработка на сите полиња што се опфатени со оваа Спогодба.²¹

Во глава V од Спогодбата е опфатено слободното движење на работници, давањето услуги и движењето на капиталот помеѓу Република Македонија и Европската унија.

4.2. Поглавје IV

Тековни плаќања и движење на капитал

Член 58

Страните се обврзуваат, во согласност со одредбите од членот 8 од Спогодбата за Меѓународниот монетарен фонд, да дозволат, во слободно конвертибилни валути, какви било плаќања и трансфери на тековната сметка на платните биланси меѓу Заедницата и Република Македонија.

Член 59

1. Во однос на трансакциите на капиталната и финансиската сметка од платниот биланс, по стапувањето во сила на Спогодбата, страните треба да обезбедат слободно движење на капитал за директни инвестиции во претпријатија формирани во согласност со законите на земјата-домаќин и инвестиционите вложувања во согласност со одредбите од поглавјето II од глава V и ликвидација или репатријација на овие инвестиции и на профитот што потекнува од нив.

2. Во однос на трансакциите на капиталната и финансиската сметка на платниот биланс, по стапувањето на сила на оваа Спогодба, страните

²¹ Република Македонија и европските заедници и нивните земји: *Спогодба за стабилизација и асоцијација*, Луксембург, 2001, стр.5

треба да обезбедат слободно движење на капитал за кредитите врзани за комерцијални трансакции или за обезбедување услуги во кои учествува жител на една од страните и врзани за финансиските заеми и кредити со рок на доспевање подолг од една година.

По започнувањето на втората етапа, тие исто така треба да обезбедат слободно движење на капитал поврзан со портфолио инвестиции и кредити со рок на доспевање помал од една година.

3. Без ограничување врз ставот 1, страните не треба да воведат никакви нови ограничувања за движењето на капитал или за тековните плаќања меѓу жителите на Заедницата и Република Македонија, а постојните аранжмани не треба да ги направат порестриктивни.

4. Без ограничување на одредбите од член 58 и од овој член, каде во исклучителни околности, движењето на капитал меѓу Заедницата и Република Македонија може да предизвика, или се заканува да предизвика сериозни тешкотии за операциите во врска со политиката на курсеви на размена или за монетарната политика во Заедницата или во Република Македонија. Заедницата и Република Македонија, соодветно, можат да преземат самозаштитни мерки во однос на движење на капиталот меѓу Заедницата и Република Македонија за период кој не е подолг од шест месеци, доколку ваквите мерки се стриктно неопходни.

5. Страните треба меѓусебно да се консултираат во поглед на олеснување на движење на капиталот меѓу Заедницата и Република Македонија, со цел да се промовираат целите на оваа Спогодба.

Член 60

1. Во текот на првата фаза, страните треба да преземат мерки со кои се овозможува создавање неопходни услови за натамошна постапна примена на правилата за слободно движење на капиталот на Заедницата.

2. До крајот на првата фаза, Советот за стабилизација и асоцијација треба да ги испита начините кои овозможуваат целосно да се применат правилата на Заедницата за слободно движење на капиталот.

4.3. Поглавје V

Општи одредби

Член 61

1.Одредбите од ова поглавје ќе се применуваат во согласност со оправданите ограничувања засновани на јавната политика, јавната безбедност или јавното здравство.

2.Тие нема да се применуваат на активности кои се однесуваат на територијата на која било страна, дури и повремено, со извршувањето на службена должност.

Член 62

Во таа смисла на ова Поглавје, ништо во оваа Спогодба нема да ги спречи страните од примена на нивните закони и регулативи што се однесуваат на влегување и престој, вработување, работни услови, формирање на претпријатија од физички лица и давање на услуги, под услов притоа тие да не ги применуваат на начин со кој ќе се поништат или намалат поволностите за која било страна во смисла на посебната одредба на овој Договор. Оваа одредба не ја ограничува примената на членот 61,

Член 63

Претпријатијата кои се под контрола или со во исклучива заедничка сопственост на претпријатија или државјани од Република Македонија и на

претпријатија или државјани од Заедницата, исто така се однесуваат на одредбите од оваа глава.

Член 64

1. Третманот на најповластена нација, даден во согласност со одредбите од оваа глава не треба да се однесува на даночните овластувања кои страните ги даваат или во иднина ќе ги даваат врз основа на спогодби за одбегнување на двојно оданочување или на други даночни аранжмани.

2. Ниту една од одредбите од оваа глава не треба да се толкува дека го спречува усвојувањето или примената од страните на која било мерка, чија цел е спречување на избегнување или даночна евазија во согласност со даночните одредби од спогодбите за одбегнување на двојно оданочување и со другите аранжмани или со домашното даночно законодавство.

3. Ниту една од одредбите од оваа глава не треба да се толкува дека ги спречува земјите-членки или Република Македонија при примената на соодветните одредби од нивното даночно законодавство да се прави разлика помеѓу даночните обврзници кои не се во иста состојба, а особено во однос на нивното место на живеење.

Член 65

1. Страните ќе се стремат, каде што е тоа можно, да избегнат воведување рестриктивни мерки, вклучувајќи и мерки поврзани со увозот, заради цели на платниот биланс. Страната што ќе се усвои такви мерки ќе и презентира на другата страна, што е можно побрзо, временски рок за нивно отстранување.

2. Доколку една или повеќе земји-членки или Република Македонија има сериозни проблеми со платниот биланс или е под неминовна закана за такво нешто, Заедницата или Република Македонија, во зависност од случајот може во согласност од условите воспоставени според Спогодбата на СТО, да усвои рестриктивни мерки, вклучувајќи мерки кои се однесуваат на увоз, кои ќе бидат со ограничено времетраење и не може да одат преку она што е стриктно неопходно за поправање на состојбата на платниот биланс. Заедницата или Република Македонија, во зависност од случајот, ќе ја информира веднаш другата страна.

3. Нема да се применуваат какви било рестриктивни мерки на трансфери поврзани со инвестиции и особено при репатријација на плаќања инвестирани или реинвестирани или какви било приходи поврзани со нив.

Член 66

Одредбите од ова поглавје ќе бидат постапно приспособувани, особено во поглед на барањата кои произлегуваат од член 5 од Општиот договор за трговија со услуги - GATS.

Член 67

Одредбите од оваа Спогодба не ја ограничуваат примената од која било страна на неопходна мерка за спречување на спроведување на нејзините мерки кои се однесуваат на пристапување на трети земји на нејзиниот пазар преку одредбите од оваа Спогодба.

4.4.Банкарство, осигурување и финансиски услуги

Член 83

1.Страните ќе соработуваат за да воспостават и да развиваат соодветна рамка за поттикнување на банкарскиот, осигурителниот и секторот на финансиските служби во Република Македонија.

Соработката ќе биде насочена кон:

- усвојување заеднички сметководствен систем, компатибилен со европските стандарди;
- јакнење и реструктурирање на банкарскиот, осигурителниот и другите финансиски сектори;
- подобрување на супервизијата и регулирање на банкарската и другите финансиски служби;
- размена на информации, особено во однос на законодавството што се подготвува;
- подготовка на превози и терминолошки речници.

2.Страните ќе соработуваат за да развиваат ефикасен систем на финансиска ревизија во Република Македонија, којшто ќе биде во согласност со хармонизираните методи и процедури на Заедницата.

Соработката ќе биде насочена кон:

- техничка помош за Службата на ревизори на Република Македонија;
- основање на одделенија за внатрешна контрола во агенциите на државата;
- размена на информации во однос на системот за ревизија;
- стандардизација на ревизорската документација;
- обука и соодветни активности.

Член 84

Унапредување и заштита на инвестиции:

1.Соработката на страните ќе има за цел воспоставување поволна клима за приватни домашни и странски инвестиции.

2.Конкретни цели на соработката ќе бидат:

- Република Македонија да ја подобри правната рамка која ќе биде поволна и ќе ги заштитува инвестициите;
- Склучување билатерални договори со земјите-членки, каде што тоа е можно, за унапредување и заштита на инвестициите;
- Спроведување соодветни аранжмани за трансфер на капиталот;
- Подобрување на заштитата на инвестициите.

4.5. Макроекономските последици за Република Македонија од либерализацијата на капиталните текови

Либерализацијата на капиталните текови е процес кој може да влијае врз растот на благосостојбата на Република Македонија, но и на зголемување на изложеноста на стопанството на циклични флукуации и појава на криза. Македонија нема комплетно либерализирани капитални текови и досега овој процес е спроведен постепено. Со оглед на тоа што Македонија е во процес на пристап кон ЕУ ќе мора да продолжи со постепена либерализација на капиталните трансакции. Со потпишувањето на Спогодбата за стабилизација и асоцијација, Република Македонија се обврза дека ќе изврши либерализација во оваа област. Потполната либерализација на капиталните текови би значела подобра алокација на ресурсите, поттик кон побрз развој на финансискиот пазар, но и зголемена

изложеност кон ненадејни одливи на капитал. Потполната либерализација би можела да доведе до додатен прилив на капитал, но исто така и до одлив на дел од капиталот кој е инвестиран во областа на инвестиционите фондови, осигурителните компании, како и одлив на дел од депозитите, пред се од страна на економијата. Искуствата со економиите на транзициските земји покажуваат дека оние кои потполно ги либерализирале капиталните текови и капиталните плаќања имале значаен прилив на странски капитал, бидејќи на тој начин се поправа општиот инвестициски амбиент.

Либерализацијата на капиталните текови влијае и на подобриот кредитен рејтинг за државата, кои од своја страна може да влијаат на повољните услови за задолжување и на државата и на банките да се задолжуваат во странство, како и за поттик на нови приливи на СДИ.

Макроекономската стабилност е важен фактор за спречување на одливот на капитал. Ниската стапка на инфлација, стабилниот девизен курс, нискиот буџетски дефицит, нискиот јавен долг, стабилен и ефикасен финансиски систем се фактори кои во услови на капитална либерализација може позитивно да влијаат на приливот на странски капитал. Поради тоа, Република Македонија мора да се стреми кон одржување на макроекономска стабилност која подразбира на долг рок да постои едноцифрена опаѓачка стапка на инфлација, буџетски дефицит и стапка на јавен долг во согласност со Мастришките критериуми – до 3% односно до 60% од БДП, позитивни стапки на раст на БДП, сведување на дефицитот на тековниот платен биланс на едноцифрени проценти од БДП, како и стабилен девизен курс. Исто така, од друга страна треба да се има предвид и дејството на повратна спрега, бидејќи значајниот прилив на странски капитал може повратно да влијае на макроекономската стабилност, односно на стапката на инфлација, стабилното ниво на девизниот курс, како и одржување на јавните финансии. Потенцијално висок ризик постои во движењето на девизниот курс, поради што треба да се размислува дали

класичниот режим на инфлационо таргетирање е адекватен за државата или е поадекватно да се води режим на флексибилно инфлационо таргетирање кога се води грижа за движењето на нивото на девизниот курс. Во услови на висок степен на капитална либерализација, Република Македонија може да биде во голема мера изложена на негативни движења на краткорочниот капитал. На него доминантно влијание има макроекономската стабилност, движењето на девизниот курс, движењето на каматните стапки, како и разликата на потенцијалните приноси во државата и конкурентските дестинации. Движењето на инфлацијата исто така е фактор кој може да влијае на капиталните текови.

Република Македонија, како мала земја, мора да води концепција на мала високоотворена економија. Во тие услови земјата може во голема мера да биде изложена и на пренос на шокови од странство, што како пример може да послужи неодамнешната глобална светска криза. Што значи дека и во наредните периоди Република Македонија нема да биде имуна на увоз на криза и одлив на капитал по таа основа.

Како потенцијална опасност за движењето на капиталните текови се смета и политичката нестабилност. Со с[□] почестите избори на локални и државни ниво, како и с[□] почестите промени на владите, не влева доволен степен на сигурност за странските инвеститори, иако во последните години таа слика постепено се менува со с[□] поголемиот прилив на странски инвеститори во земјата, иако недоволно голем, но со постепен раст на инвестициите.

Заклучок

Бариерите за слободното движење на капиталот водат кон неефикасна алокација на ресурсите помеѓу и внатре во државите. Тие исто така ја ограничуваат конкурентноста на многу пазари за финансиски услуги, редуцирајќи ги постигнувањата од работењето на овие пазари. Со истражувањата за природата на бариерите за либерализација во Европа, дојдовме до заклучок дека и покрај одредениот степен на либерализацијата на капиталните текови во Европската унија, мобилноста на капиталот не е целосна помеѓу земјите на Унијата. Но и покрај тоа, има знаци дека отстранувањето на бариерите во некои земји ги постигнале посакуваните ефекти на европската економија. Ефектите се позначајни во оние земји кои имаат режим на либерален капитал подолго време. Како пример се наведуваат Велика Британија, Германија и Холандија кои имале само неколку екстерни бариери за слободното движење на капиталот, дури и повеќе од 15 години. Секако, дури и во овие случаи е јасно дека пруденционата регулација и други интерни финансиски политики продолжуваат да создаваат некаков вид на бариери, но секако поредуцирани отколку они е истражувани во другите земји на Унијата.

Слободното движење на капиталот треба да им овозможи на индивидуалците и групите да тргуваат со ризиците и да создадат временски профил на нивната потрошувачка во споредна со нивните приходи.

Јасно е дека националните портфолија се подиверсифицирани во земјите без историја на капиталната контрола, на пример Велика Британија и Холандија имаат залихи на странски средства и обврски кои ја

надминуваат големината на нивниот БДП. Ова сугерира дека нивниот принос и ризик е распредел на поголем опсег на можни приноси, за разлика од, на пример, Италија. Исто така, јасно е дека постепеното отстранување на бариерите е придружено со зголемена интернационална диверзификација на портфолиото во земји како што се Франција, Шпанија и Италија. Како резултат на зголемените приливи на капитал, стапките на поврат на пазарите на капитал во Европа станале повеќе координирани.

Ефектите од либерализацијата на финансиските системи не се еднозначни, имено додека некои земји имале корист од финансиската либерализација, други немаат остварено поголем економски раст или дури западнале во криза и рецесија по либерализацијата. Гледајќи од аспект на идните земји-членки на ЕУ како и на ЕМУ, потполното отстранување на капиталните контроли може да им донесе штета, бидејќи движењето на капиталот може дополнително да го отежни одржувањето на флукуациите во рамките на механизмот 2 во кои се задолжени да влезат. Со оглед на тоа дека монетарната политика се имплементира низ финансискиот систем, овој систем треба да биде што е можно поефикасен, за да се загарантира ефикасно спроведување на монетарната политика. Степенот на финансиска интеграција е особено важен во одредувањето на можностите за ефикасно спроведување на монетарната политика. Финансиската интеграција е остварена кога сите учесници на тие пазари се соочуваат со исти правила и имаат еднаков пристап до финансиските инструменти и услуги на овие пазари. Најважната особина на финансиската интеграција е законот за една цена која имплицира дека средствата од ист ризик треба да го имаат истиот очекуван принос без разлика на престојот на издавачите и купувачите. Тоа значи дека средствата од еврозоната со ист ризик кои генерираат идентични парични текови треба да имаат иста цена.

Финансиските пазари внатре во Европската унија покажуваат висок степен на интегрираност. Банките се особено значајни за трансмисијата на импулсите на монетарната политика на економијата и покрај развојот на

финансискиот пазар и на други финансиски институции, тие се с□ уште најважните финансиски институции во ЕМУ.

Пазарот на пари внатре во ЕМУ е највеќе интегрирано, исто како и пазарот на обврзници кои се на висок степен на интеграција. Пазарот на акции и посебно банкарскиот пазар не се на така висок степен на интеграција, но интеграцијата со тек на време е се појака, што укажува на тоа дека и овие пазари наскоро ќе обезбедат висок степен на интеграција.

За успешно спроведување на единствената монетарна политика во монетарната унија потребен е висок степен на конвергенција помеѓу земјите-членки. Посебен проблем и предизвик во водењето на монетарната политика на ЕМУ претставува потенцијалното проширување на Унијата со нови земји-членки. Високиот степен на конвергенција на наведените земји со подрачјето на ЕМУ е особено важен. Постојат и проблеми на координирање и донесување одлуки внатре во ЕЦБ, со оглед на поголемиот број на членки. Што се однесува до фискалната политика, исто така постојат проблеми и предизвици во водењето на единствената фискална политика, првенствено поради политичките и конститутивните ограничувања кои ја карактеризираат федерацијата како што е ЕУ. Единствен заеднички, односно централизиран инструмент за спроведување на фискалната политика на ЕУ е Буџетот на ЕУ, кој е релативно мал, но значаен инструмент за спроведување на фискалната политика од средните кон повисоките супранационални нивоа на ЕУ. Поради политичките и конститутивните ограничувања постојат во ЕУ, Буџетот на ЕУ особено се разликува од класичните буџети на националните држави. Поради сложениот карактер на вертикалната структура и политичкото одлучување за финансиските прашања во ЕУ, редистрибуцијата на ограничените средства се темели на постигнување што поголема економска и социјална кохезија внатре во ЕУ. Во Буџетот на ЕУ уште од почеток се вршат одредени измени кои најчесто се последица на политичките притисоци на одделни земји-членки на ЕУ. Од друга страна, проширувањето на ЕУ, како и

други интеграциски процеси, влијаат на барањата за промени внатре во Буџетот на ЕУ и создаваат потреба за поинаква распределба на средствата заради постигнување на споменатата кохезија меѓу земјите-членки. Освен проширувањето на ЕУ, пред Буџетот на ЕУ се ставаат и неколку дополнителни барања, како што е разидувањето помеѓу земјите нето плаќачи и нето корисници на средствата од Буџетот на ЕУ, како и разидувања околу тоа дали Буџетот треба да продолжи да се полни со постојниот систем на трансфери од земјите-членки или да се воведат одреден данок на ниво на ЕУ. Без разлика на оправданата потреба од промени, со новата финансиска перспектива сè уште не дошло до значајни промени во системот на Буџетот на ЕУ. ЕУ сè уште се наоѓа во рана фаза на интеграција, што со себе повлекува и помала редистрибутивна улога на средно ниво. Постојниот Буџет на ЕУ може да биде добар инструмент во премостувањето на економските и регионалните разлики помеѓу земјите-членки на ЕУ и инструмент за постигнување поголема интеграција.

Република Македонија постигна напредок во спроведувањето на **Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА)** и постигна висок степен на согласност со Спогодбата. Особено напредок е постигнат во усогласувањето со одредбите од ССА на полето на електронски комуникации. Земјата ги исполнува сите заложби предвидени со првата фаза од спроведувањето на Наслов V (Движење на работници, основање, давање услуги, капитал) на ССА. Протоколот кон ССА за пристапувањето на Бугарија и Романија во ЕУ влезе во сила на 1 ноември 2008 година.

Политичкиот и економскиот дијалог меѓу ЕУ и земја продолжува преку структурата на ССА. Како резултат на изборите во јуни, Комитетот за стабилизација и асоцијација беше одложен до септември, а Советот за стабилизација и асоцијација до декември. Како што беше предвидено, седумте секторски поткомитети се држеа до ноември 2007 година. ЕУ обезбеди упатство за властите во врска со реформските приоритети преку **Партнерството за пристапување** од февруари 2008 година. Напредокот

на овие реформски приоритети се поттикнува и следи преку телата основани според ССА. Врз основа на Партнерството за пристапување, Извештајот за напредок 2007 год. и коментарите од Комисијата, Република Македонија во април донесе ревидирана Национална програма за усвојување на правото на Европската унија.

По влегувањето во сила на **Спогодбата на ЕЗ за либерализација на визниот режим и реадмисија на Република Македонија** во јануари 2008 година првиот состанок на Заедничкиот комитет предвиден во овие две Спогодби се одржа во мај 2008 година. Со Спогодбата за олеснување на визниот режим се поедноставуваат постапките за издавање визи на одредени категории на граѓани на Република Македонија, вклучено студенти, научници, деловни луѓе и новинари. Според условите од оваа Спогодба, граѓаните на Република Македонија плаќаат пониска цена за визите или истите ги добиваат бесплатно. Со Спогодбата за реадмисија се утврдуваат обврските и постапките на органите на Република Македонија и на земјите-членки на ЕУ кога и како да ги враќаат луѓето кои нелегално престојуваат на нивните територии. Спроведувањето на Спогодбата за реадмисија се одвива без пречки.

Во јануари, Советот ја поздравил намерата на Комисијата да инициран дијалог за визите врз основа на детални насоки со јасни критериуми со цел постепен напредок кон либерализација на визниот режим. Комисијата официјално иницира дијалог со Република Македонија во февруари и ги достави насоките во мај.

Процесот ќе биде темелно следен од страна на Комисијата, која ќе го оценува напредокот и ќе го следи донесувањето и спроведувањето на потребните реформи за укинување на условите за виза. Во однос на **финансиската помош**, новиот Инструмент за претпристапна помош (ИПА) започна на 1 јануари 2007 година. Повеќегодишниот документ за индикативно планирање 2008-2010 (ПДИП) за Република Македонија беше донесен во септември 2008 година. Во 2008 година, Националната програма изнесуваше €70 милиони. Освен тоа, земјата продолжува со

придобивката од регионалните и хоризонталните програми. Прекуграничната соработка се користи за промовирање на дијалогот меѓу локалните и регионалните власти на соседните земји.

Пренесувањето на одговорностите за спроведување на КАРДС помошта од Европската агенција за реконструкција (ЕАР) на Делегацијата на Европската комисија во Скопје беше целосно извршено во септември. Портфолиото на помошта на ЕУ управувано од ЕАР во земјата изнесува €326 милиони. До јули 2008 година, повеќе од 97% од вкупниот износот беше договорен и повеќе од 93% распределен. Распределувањето на националната КАРДС програма на Република Македонија од 2002 година изнесува €195.5 милиони. Помошта е насочена кон поддршка на спроведувањето на Охридскиот рамковен договор, зајакнување на административниот капацитет со посебен акцент на владеење на правото, економски развој, социјална кохезија и поддршка на полето на животната средина.

Делегацијата во Скопје ја спроведува ИПА помошта. ЕУ има за цел да го пренесе управувањето на фондовите на ИПА на националните институции според Системот за децентрализирано спроведување (СДС), откако националните институции ќе го развијат потребниот капацитет за преземање на одговорноста. Потребно е да се стави дополнително внимание на развојот на одговорна администрација и институции со соодветен капацитет.

Финансиската поддршка на граѓанското општество е широко поддржана преку поединечни КАРДС програми, вклучено помош за воспоставување на Националниот форум на граѓанско општество, градење на капацитет на организациите на граѓанско општество и основање на регионални центри за поддршка на НВО, со кофинансиски средства на ЕУ во износ од €1.2 милиони. Во тек е поддршката – преку Центарот за демократија и усогласување во Југоисточна Европа – за превод на наставните материјали по историја и развивање на база на податоци на наставници по историја за подигање на свеста и создавање на мрежа за

контакти, во вкупен износ од €159.000. Од програмите за прекугранична соработка со Бугарија и Грција, неколку организации на граѓанско општество добија поддршка за поттикнување на економскиот развој, зачувување на културното наследство или спроведување на проекти со социјална цел.

Во однос на **програмите на Заедницата**, Република Македонија потпиша меморандуми за разбирање за учество во следниве програми на Заедницата: „Специфична програма за претприемништво и иноваторството“ (ППИ) од Рамковната програма „Конкурентност и иноваторството“, во октомври 2007 година; „Напредок“ во октомври 2007 година; и „Култура“ во јануари 2008 година.

Користена литература:

1. Andenas Mads and Roth Wulf-Henning: *Services and free movement in EU law*, Oxford, 2002
2. Antonioni Peter and Cubbin John: *The Bosman rulling and the emergence of a single market In soccer talent*, City university, London, 2003
3. Asztalos, Zsofia: *Public policies of the European union*, Editura universitatii, Romania, 2008
4. Baldoni, Emiliana: *The free movement of persons in the European union*, Centro Interuniversitario di Sociologia Politica (CIUSPO) – Universita di Firenze, Italy, 2003
5. BBC News, available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5385958.stm>
6. BBC News: *Europe diary: Romanian emigration*, 2006, available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5385958.stm>
7. Becker, Hilikka: *Водич за избрано законодавство на ЕУ и политички инструменти за миграција*, International Organization for Migration, Vienna, 2005
8. Berger, Johannes: *Modelling of Labour Markets in the European Union*, Vienna, 2009
9. Case 204/90 *Wasmann* [1992] ECR I-249
10. Case 279/ 93 *Schumacker* [1995] ECR I-225
11. Case 80/94 *Wielockx* [1995] ECR I-2493
12. Case C-415/93, *Union Royale Belge des Sociétés de Football Association ASBL and Others v Jean-Marc Bosman and Others*, in *Reports of Cases before the Court*. 1995
13. Commision of the EU: *White paper for completing the internal market*, Brussels, 14 june 1985
14. Commision of the European Communities: *Global Europe: Competing in the World*, A Contribution to the EU's Growth and Jobs Strategy, *Brussels*, 2006

15. Commission of the EU: *The impact and effectiveness of the single market*, Bruxelles, 1996
16. Commission of the European communities: *Integrated guidelines for growth and jobs (2005-2008)*, Brussels, 2005
17. Consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community, 29.12.2006, OJ C 321 E/1; Article 43-48 provide for the Right of Establishment and Article 49 for the freedom to provide services
18. Costea, Simion: *Public policies of the European union* , Editura universitatii, Romania, 2008
19. Council Directive 64/221/EEC of 25 February 1964 on the co-ordination of special measures concerning the movement and residence of foreign nationals which are justified on grounds of public policy, public security or public health, *Official Journal 056* , 04/04/1964 P. 0850 - 0857
20. Council Directive 64/221/EEC of 25 February 1964 on the coordination of special measures concerning the movement and residence of foreign nationals which are justified on grounds of public policy, public security or public health
21. Council Directive [68/360/EEC](#) of 15 October 1968 on the abolition of restrictions on movement and residence within the Community for workers of Member States and their families, Official Journal L 257 of 19.10.1968
22. Council Directive 73/148/EEC of 21 May 1973 on the abolition of restrictions on movement and residence within the Community for nationals of Member States with regard to establishment and the provision of services, *Official Journal L 172*, 28.6.1973
23. Council Directive 75/34/EEC of 17 December 1974 concerning the right of nationals of a Member State to remain in the territory of another Member State after having pursued therein an activity in a self-employed capacity, *Official Journal L 14*, 20.1.1975
24. Council Directive 89/48/EEC of 21 December 1988 on a general system for the recognition of higher-education diplomas awarded on completion of professional education and training of at least three years' duration

25. Council Directive 92/51/EEC of 18 June 1992 on a second general system for the recognition of professional education and training to supplement Directive 89/48/EEC
26. Council of EU ministers: *The Single European act*, 17.02.1986, Luxembourg
27. Council of EU: *European Pact on Immigration and Asylum*, Brussels, 2008
28. Council of the EU, Presidency conclusions: *The Hague programme*, Brussels, 4/5 November 2004
29. Council Regulation (EC) No 2317/95 of 25 September 1995 determining the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders of the Member States
30. Council Regulation (EC) No 539/2001 of 15 March 2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement
31. Council Regulation (EC) No 574/1999 of 12 March 1999 determining the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders of the Member States
32. Council Regulation (EEC) No 1390/81 of 12 May 1981 extending to self-employed persons and members of their families
33. Council Regulation (EEC) No [1612/68](#) of 15 October 1968 on the free movement of workers within the Community
34. Cremers Jan and Donders Peter: *The free movement of workers in the European Union, Directive 96/71/EC on the posting of workers within the framework of the provision of services: its implementation, practical application and operation*, CLR-Studies 4, The Hague, 2005
35. Davies, Gareth: *EU Internal market law*, published in Great Britain by Cavendish publishing limited, 2003
36. *Deutsche Welle Germany's international broadcaster*, 02.12.2009, <http://www.dw-world.de/>
37. Directive 2001/19/EC of the European Parliament and of the Council of 14 May 2001 amending Council Directives 89/48/EEC and 92/51/EEC on the general

- system for the recognition of professional qualifications and Council Directives 77/452/EEC, 77/453/EEC, 78/686/EEC, 78/687/EEC, 78/1026/EEC, 78/1027/EEC, 80/154/EEC, 80/155/EEC, 85/384/EEC, 85/432/EEC, 85/433/EEC and 93/16/EEC concerning the professions of nurse responsible for general care, dental practitioner, veterinary surgeon, midwife, architect, pharmacist and doctor
38. Directive 2004/38 of the EP and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States, *Official Journal L 158, 30.4.2004*
 39. Directive 2004/38 of the EP and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States, *Official Journal L 158, 30.4.2004*
 40. Directive [2005/36/EC](#) of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications
 41. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market, *OJ L 376, 27.12.2006*
 42. Directive 2009/50/EC on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment
 43. Directive [2009/52/EC](#) of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 providing for minimum standards on sanctions and measures against employers of illegally staying third-country nationals
 44. European Commission, Justice and home affairs, *Free movement within the EU*, available at: http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/freetravel/fsj_freetravel_intro_en.htm
 45. European commission, 2009, available at: <http://www.eubusiness.com/topics/single-market/free>
 46. European Commission, Directorate General for employment, social affairs and equal opportunities: *Employment in Europe 2009*, Brussels, 2009
 47. European commission, Eurostat, available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
 48. European commission: *Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, 2010

49. European Union Committee of the [House of Lords](#): *The Treaty of Lisbon: an impact assessment*. London, 2008
50. Ferrer, Jorge Garcés: *Best practices supporting free movement and equal opportunities for All in Europe at a glance*, Spain
51. Flowers B. Edward and Francis A. Lees: *The euro, capital markets, and dollarization*, Published by Rowman & Littlefield Publishers, USA, 2002
52. Gearty, C.A.: *European civil liberties and the European Convention on Human Rights*, London, 1997
53. Golynger, Oxana: *Ubiquitous citizens of Europe: the paradigm of partial migration*, Antwerpen-Oxford, 2006
54. Holmquist, Jörgen: *The Single market and external trade policies, mutually supportive*, Stockholm, 2008
55. Jacobsson, Johanna: *Posted Workers and Free Movement of Services in the European Union – the Impact on National Employment and Immigration Law*, University of Helsinki, 2008
56. Kaczorowska, Alina: *European union law*, Published by Routledge - Cavendish, U.S.A., 2008
57. Kent, Penelope: *Law of the European union*, 2008, Harlow
58. Lavenex, Sandra; M.Ucarer, Emek: *Migration and the externalities of European integration*, University of Bern, 2002
59. Maas Willem: *Citizenship, Free Movement, and EU Enlargement*, University of Miami, 2005
60. Murphy, Phil: *EU Internal Market: Benefits & Challenges*, Advertising Information Group, 2005
61. Nerb, Gernot: *Scientific Report on the Mobility of Cross-Border Workers within the EU-27/EEA/EFTA Countries*, Munich, 2009
62. News.bg, 19.02.2007, http://international.ibox.bg/news/id_1406161495
63. Official Journal of the European Communities: *Consolidated version of the Treaty establishing the European community*, 2002

64. President of the European Commission, Barroso José Manuel Durão: *Opening remarks of President Barroso – Legal Immigration*, Strasbourg, 2007
65. Regulation (EEC) No 1408/71 of the Council of 14 June 1971 on the application of social security schemes to employed persons and their families moving within the Community
66. Regulation (EEC) No 1408/71 of the Council of 14 June 1971 on the application of social security schemes to employed persons and their families moving within the Community
67. Regulation (EEC) No 1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community
68. Regulation 1251/70 (OJ 1970 L142/24) on the right to remain in the territory of a Member State after having been employed in that State
69. Roots, Lehte: *The impact of Lisbon Treaty on the development of EU immigration legislation*, European university institute,
70. Rotaru, Marius-Petre : *Free movement of services in the european union*, West University from Timisoara (Romania), 2009
71. Schmidt, Daniel: *The effects of the Bosman-case on the professional football leagues with special regard to the top-five leagues*, Copyright GRIN Verlag, Germany, 2007
72. St. John, Joseph: *A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools*, Director policy sevelopment, Minsitry of Justice & Home Affairs, Malta, 2008
73. The delegation of the European union: *The EU Blue Card Directive for employment of highly qualified third-country nationals enters into force*, 2009, available at: http://www.delrus.ec.europa.eu/en/news_1173.htm
74. The Maastricht treaty, Maastricht, 1992

75. The official web site of the European Union, 2003, *The tenth anniversary of the Internal Market without frontiers: frequently asked questions*, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/03/2&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>
76. The official web site of the European Union, 2003, *Internal Market: a decade without frontiers has transformed Europe - but it is only the start*, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/03/7&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
77. The Treaty of Amsterdam, Amsterdam, 1997
78. The Treaty of European community, Rome, 1957
79. The Treaty of Lisbon, *Official journal of the European Union C 306*, 2007
80. Tillotson, John: *European union law, Text, cases and materials*, Cavendish publishing limited, London, 2000
81. Traser, Julianna: *Report on the free movement of workers in EU-25*, Belgium, 2005
82. United Nations: *List of countries by immigrant population*, Department of Economic and Social Affairs, March 2006
83. University of East London, www.uel.ac.com
84. Van der Mei, A.Pieter: *Free movement of Persons within the EC*, Published in USA by Hart publishing, 2003, p.451-461
85. Vukčević, Miloš: *Internal Market of the European Union & Four Freedoms*, Podgorica, 2009
86. Влада на РМ: *Информација за текот на процесот на пристапување на Република Македонија во Европската унија*, 2007, Скопје
87. Делегација на ЕУ: *Гласник на европската унија*, Скопје, 2009
88. Комисија на европските заедници: *Извештај за напредокот на Република Македонија*, Брисел, 2007
89. Секуловска, Г. Б., *Меѓународни организации и интеграции*, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Економски факултет, Скопје, 2003

90. Секуловска, Г. Б., *Миграционата политика на ЕУ во насока на зацврстување на единствениот пазар*, Економски факултет, Скопје, 2010
91. Спогодба за стабилизација и асоцијација, Луксембург, 2001, „Службен весник на РМ“, бр. 6 од 15.1.2009 година: *Резолуција за миграционата политика на Република Македонија 2009-2014*, 2009, Скопје
92. Хашка програма; зајакнување на слободата, безбедноста и правдата во Европската унија; Документ на Советот
93. www.eurofound.europa.eu
94. www.eubusiness.com/topics/single-market/free
95. www.ena.lu
96. www.europa.eu.int
97. www.europa.eu/legislation
98. Statistic Norway, available at: www.ssb.no
99. www.epp.eurostat.ec.europa.eu
100. www.absoluteastronomy.com
101. www.businessweek.com
102. www.bbc.co.uk
103. www.europa.eu
104. www.eur-lex.europa.eu
105. www.sep.gov.mk
106. www.equalityhumanrights.com
107. The Schengen Information System, Available at: <http://www.schengenjsa.dataprotection.org>